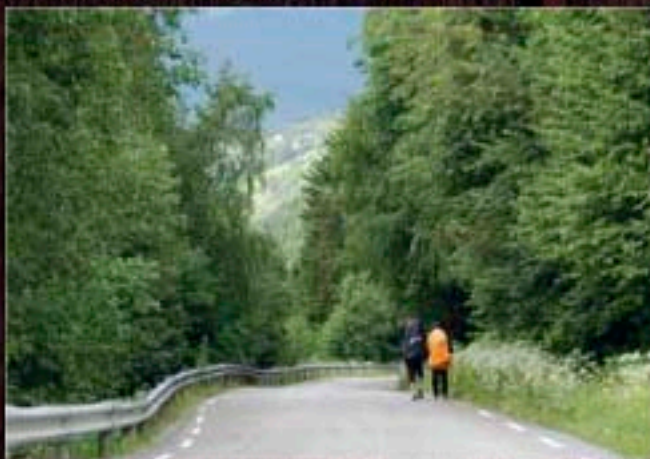

Pilegrimsleden

Evalueringsrapport med anbefalinger

Norsk Kulturminnefond

2014

Pilegrimsleden

Evalueringsrapport med anbefalinger

Norsk
Kulturminne
fond

Pilegrimsleden

Evalueringsrapport med anbefalinger

*Fra venstre den svenske
riksantikvaren Lars Amréus,
direktør Simen Bjørgen,
riksantikvar Jørn Holme og
Berit Lånke fra det nasjonale
pilegrimssenteret.*

Foto: Jostein Løvdal, Riksantikvaren

Forord

Norsk Kulturminnefond er eit statleg organ under Miljøverndepartementet, oppretta av Stortinget i 2002, som ei tilskotsordning for bevaring av kulturminne og kulturmiljø.

Kulturminnefondets viktigaste oppgåve er å gje økonomisk tilskot til verneverdige kulturminne og kulturmiljø. Gjennom dette arbeidet skal vi stimulere til auka verneinnsats frå eigarar og næringsliv. Vi skal også medverke til at eit mangfald av kulturminne og kulturmiljø vert teke vare på og nytta som grunnlag for oppleving, kunnskap, utvikling og verdiskaping. Kulturminnefondet støttar også prosjekt der det er samspel mellom offentlege og private aktørar.

Med dette bakteppet har arbeidet med pilegrimsleden som ein del av verdiskapingsprogrammet for kulturarven, vorte eit viktig arbeidsområde for fondet. I samspel med private eigarar, kommunar, fylkeskommunar og Riksantikvaren har vi prøvd ut nye verkemiddel i arbeidet med å ta vare på og nytta kulturminne i utviklingsarbeid.

Dei gode resultata ein kan oppnå som følge av nært samarbeid mellom ulike aktørar er viktig kunnskap å ta med seg vidare.

Kulturminnefondets satsingsområde framover vert fastlagt av styret og gjennom Miljøverndepartementet sitt årlege tildelingsbrev. Eg er glad for at samarbeidet med Riksantikvaren og andre aktørar om verdiskaping knytt til kulturarven ser ut til å bli høgt prioritert, også framover. Vi skal vurdere alle søknader om økonomisk støtte ut frå verdiskapingseffekten som eit viktig kriterium.

Vår oppgåve blir å bidra med tildeling av midlar som bidreg til at kulturminna får auka merksemd i folks bevisstheit, og som ressursar i samfunnsutviklinga. Vårt oppdrag er i tillegg til dette å utføre tildeling av midlar på ein effektiv måte.

Simen Bjørgen
direktør

Pilegrimer på vandring.
Foto: Ragnhild Hoel, Riksantikvaren

Innledning

Pilotprosjekt Pilegrimsleden var et av flere prosjekter i Verdiskapingsprogrammet fra 2006 til 2010. Kulturminnefondet var en av mange parter som finansierte istandsettingsarbeidene i disse åra. Etter 2010 ble programmet opprettholdt i mindre skala, og Pilegrimsleden var det eneste som ble videreført.

Kulturminnefondet etablerte høsten 2011 en egen fagavdeling med ansvar for utvikling og evaluering. Denne avdelingen har stått for publisering av Kulturminnefondets jubileumbok i 2013, fagartikler, rapporter og evalueringer – både for intern bruk og i samarbeid med eksterne aktører. I 2011 utarbeidet vi vår første evaluering – «Verdiskapingsprogrammet – evaluering av kulturminnetiltak». Rapporten viser resultater av det kulturminnefaglige arbeidet i åra 2006 til 2010. Evalueringen av Kulturminnefondets arbeid med Pilegrimsleden kan sies å være en oppfølger av denne. Som i den første evalueringen, er det også her lagt vekt på å vurdere alle de fire verdiskapingselementene knyttet til prosjektene som fikk støtte.

I de fem åra som Verdiskapingsprogrammet varte, bidro Kulturminnefondet med tilskudd til en rekke eiere av kulturminner langs leden. Totalt ga fondet ca 4 millioner kroner i støtte fra 2007 til 2010. I 2011 og 2012 ga fondet støtte i underkant av 3 millioner kroner.

Evalueringsarbeidet har vært gjennomført i samarbeid med Kulturminnefondets administrasjonsavdeling, som har bidratt med oversikter over søknader og tilsagn. Fagapplikasjonen Lykillinn vært et uvurderlig hjelpemiddel i dette arbeidet, og informasjon om alle søknader og tilsagn er samlet i denne databasen. Her kan det hentes ut forskjellige typer informasjon til bruk ved evalueringer og rapporter, blant annet data om objektene, tiltaksbeskrivelser, kategorier, søknadsbeløp, finansiering og tilsagn.

Kontakt med eiere har vært en svært viktig del av arbeidet. Flere befaringer og samtaler med eiere har gitt verdifulle bidrag til gjennomføring av arbeidet.

Rapporten er skrevet av Andrea Hånes.

*Einar Engen
kontorsjef*

Innhold

Forord	5
Innledning	7
Innhold	8
Resultater og anbefalinger	9
Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet	13
Bakgrunn for oppstart av programmet	13
Resultater av hovedprosjektet	17
Kulturminnefondets rolle i Verdiskapingsprogrammet	19
Samarbeidet 2006 – 2010	20
Søknader og søknadsbehandling	22
Pilegrimsleden	23
Olavstradisjonen	23
Pilotprosjektet Pilegrimsleden	24
Om evalueringen	27
Utvalgsriterier	27
Miljømessig verdiskaping	27
Kulturell verdiskaping	28
Sosial verdiskaping	28
Økonomisk verdiskaping	29
Bakgrunn og målsetting for evalueringen	29
Metoder	30
Evaluering av tiltakenes verdiskapingselementer	33
Tilskudd i løpet av perioden	33
Områdeinndeling	35
Vurdering av objektene	36
Evaluering av innvilgede tilskudd i område 1 ...	37
Evaluering av innvilgede tilskudd i område 2 ...	38
Evaluering av innvilgede tilskudd i område 3 ...	44
Evaluering av innvilgede tilskudd i område 4 ...	54
Kilder	63
Utgivelser	65
Omtale rapport	65

Resultater og anbefalinger

Fra den norske fjellheimen.
Foto: Ragnhild Hoel, Riksantikvaren

Hva er egentlig en pilegrim? Er alle de som går på leden pilegrimer? Denne evalueringen har vist at det finnes flere grupper og at det å definere en pilegrim synes vanskelig. Når det er snakk om pilegrimsledens målgruppe vil sannsynligvis det korrekte være å snakke om brukere av leden. Det finnes dem som anser seg selv for å være «ekte» pilegrimer, som vandrer hele strekningen og som gjør det av åndelige grunner. Det har også blitt vanlig med organiserte turer hvor grupper fraktes deler av strekningen med buss, og deretter vandrer etapper. Slike «etappevandrere» finnes det også flere utgaver av. Noen ønsker å vandre hele leden, men gjennomfører dette etappevis over flere år, andre er «vanlige» turister som bruker leden som utgangspunkt for turer. Det finnes også flere som vandrer leden, men som av ulike grunner ikke anser seg selv for å være en pilegrim. I Riksantikvarens rapport for pilotprosjektet Pilegrimsleden fastslås det også at det finnes flere «inngangsporter» til hvorfor noen vandrer leden. Her nevnes både kulturhistorisk interesse, naturopplevelse, fysisk utfordring, åndelig søken og bærekraftsaspektet som mulige motivasjonsfaktorer.¹

Når vi vet at det finnes flere typer brukere av leden, er det også naturlig at vandringsmønsteret blant de respektive varierer. Det er likevel noen resultat som peker seg ut. Det viser seg at det er flest etappevandrere. Dette gir gunstige forhold for noen objekter og dårligere utgangspunkt for andre. Funn tyder på at et tilbud om overnatting ikke all-

tid er nok. Hvis plasseringen ikke er gunstig nok geografisk, trengs det andre attraksjoner i tillegg for å lokke de besøkende til stedet. De stedene som bærer preg av å være et stoppested og en møteplass med høy sosial verdiskaping har som hovedregel flest besøkende. I tillegg virker det som om mange av vandrerne velger å besøke de samme plassene med de største attraksjonene. Dette betyr at mange går de samme etappene og dermed noenlunde like lange avstander til neste overnatting. Av denne grunn er det gjerne noen overnattingssteder som blir godt besøkt, mens andre faller utenfor. Noen ligger altså for nært til hverandre, mens andre ligger for langt unna. Et for dårlig fokus på helhet i tilbud, og en ekstra stor satsning på overnattings-tilbud, har i tillegg ført til for stor kapasitet i noen områder og mangler i andre.

Benyttelse av de tilbud som fins langs leden henger også i noen tilfeller sammen med selve skiltingen og tilretteleggingen. I enkelte områder er skiltingen mangelfull og det er lett å «miste tråden». Ved tidligere anledninger og i forbindelse med denne evalueringen har det kommet opplysninger fra eiere langs leden om at pilegrimer i noen tilfeller velger andre veifar enn leden, og at flere også går feil.

Selve merkingen varierer gjennom bruk av både kraftige påler, høye pinner, ulike typer skilt og klistremerker. I enkelte områder er merkingen preget av uforutsigbarhet, hvor klistremerker finnes på alt fra veiskilt til lyktestolper. I tillegg er

Merking langs leden har variabel kvalitet

pinner i ferd med å ramle ned og flere av stolpene råtner snart bort. Ansvarlige for skjøtsel og tilrettelegging av leden varierer fra område til område. Flere steder er det for eksempel kommunene som står som ansvarlig, mens det praktiske arbeidet er satt bort til frivillige lag og organisasjoner. Dette gjør at mange forskjellige er involvert og derav er det naturlig at praksis og gjennomføringsevne kan variere fra sted til sted.

Arbeidet med pilegrimsleden kom i gang med Direktoratet for Naturforvaltning og Riksantikvaren i 1993 i forbindelse med Trondheim bys 1000-årsjubileum i 1997. Oppstarten av verdiskapingsprogrammet hadde sin bakgrunn i NOU-rapporten fra 2002 og Stortingsmelding nummer 16 fra 2005-2006. I verdiskapingssammenheng ble pilegrimsleden med fra 2006 da det ble søkt om opptak i verdiskapingsprogrammet. I dag er det opprettet et nasjonalt pilegrimssenter i Trondheim, i tillegg til seks regionale pilegrimssenter lokalisert til Oslo, Granavollen, Hamar, Dale-Gudbrands Gard, Dovre og på Stiklestad. Pilegrimssentrene holder stort sett åpent og tar i mot besøk hver dag i sommerhalvåret.

Pilegrimssenteret Dale-Gudbrands Gard i Sør-Fron kommune hadde som eksempel i sesongen 2013, 987 besøkende, hvorav 667 var pilegrimer. Tallmateriale knyttet til pilegrimssentre har i liten grad latt seg sammenligne. Fondet tok kontakt med samtlige pilegrimssenter noe sent på året, men henvendelser har i svært liten grad blitt besvart. Nærmest

beliggende anlegg som tilbyr overnatting som har mottatt tilskudd fra fondet, befinner seg bare et par kilometer unna pilegrimssenteret i Sør-Fron. Dette anlegget har fra 2012 til 2013 hatt en økning i antall pilegrimer fra cirka 20 til rundt 120 stk. Dette betyr at nærmere 550 pilegrimer velger ikke å overnatte ved dette anlegget. Når vi så kommer til Dovre var det i sommersesongen 2013 et meget betydelig antall flere besøkende i Guds Huset, om lag 1850 personer, enn ved det tidligere nevnte pilegrimssenteret til sammen. De fleste anleggene har i 2013 hatt noe økning i antall pilegrimer som har besøkt anlegget eller overnattet. Det finnes likevel eksempel på anlegg som har hatt svært lite besøk og en stor nedgang, som for eksempel i Østre Toten. Her vil det være naturlig å relatere en del av nedgangen og de dårlige besøkstallene til skilting av leden. Ved dette anlegget deler leden seg i to, og de fleste som vandrer velger en rute som gjør at de går utenom anlegget.

Anbefalinger RA/MD

Det tar tid å bygge opp solide overnattingsbedrifter med godt besøk, og en prosjektperiode på fem år (2006-2010) er således kort tid og gir liten forutsigbarhet for årene etter. Verdiskapingsprogrammet og i dette tilfellet prosjekt Pilegrimsleden, har vært en nasjonal satsning som eierne i stor grad må betale for. Evalueringen tyder på at flere trodde at prosjektet virkelig skulle bli noe stort og at de i ettertid føler at det ble forespeilet muligheter som vanskelig har latt seg realisere. Funnene viser at de

Pilegrimssenteret på Granavollen

Kulturminnefondet skal i følge forskriftens § 1:

- bidra til å styrke arbeidet med å bevare verneverdige og fredete kulturminner
- bidra til at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer kan benyttes som grunnlag for framtidig opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping

fleste prosjektene gir lite økonomisk avkastning. Totalt sett har investeringer og oppmerksomhet knyttet til objektene gitt andre typer verdiskaping; miljømessig, kulturell og sosial. Ved riktig oppfølging i årene framover kan disse verdiene bidra til en bedre økonomisk inntjening for eiere.

Anbefalinger Kulturminnefondet

Fondet vurderte alle de fire verdiskapingselementene i sin saksbehandling i prosjektperioden mellom 2006 og 2010. Flere av søknadene gjaldt oppgradering i form av tilrettelegging av dusj og do i forbindelse med overnatting. Dette var således utenfor fondets virkeområde, og man stod derfor igjen med et miljømessig perspektiv. Saksbehandling ved

Kulturminnefondet må i noen tilfeller kunne sies å ha vært preget av mangelfull forståelse av miljøtilhørighet og vurderingene i forhold til objektene plassering i landskapet har ikke vært god nok. Flere kulturminner har fått tilskudd fra fondet på bakgrunn av en opplevelsesmessig tilknytning til pilgrimsleden. Denne relasjonen synes i noen tilfeller å være tynn og objekter har i liten grad blitt vurdert i en større sammenheng. Prosjektene har vært både viktige og støtteverdige, men noen hadde egnet seg best som vanlige søknader og ikke gjennom pilotprosjektet Pilegrimsleden. Nåværende saksbehandling preges ikke av samarbeid, og et større samarbeid mellom fondet og prosjektledere ville vært nyttig for en bedre vurdering av områdene. Dette ville også vært nyttig i forhold til å kunne vurdere eksisterende og nye tilbud inn i en kontekst om behov i de forskjellige områdene. Videre viser evalueringen at det i søknader for 2013 ikke er ført oversikter over eventuelle tiltak som kan relateres til pilegrimsleden. I møte i april samme år hvor det nasjonale pilegrimsenteret og Kulturminnefondet deltok, lovet fondet midler og bidrag til seminar. Dette er ikke gjennomført. Totalt sett viser dette at Kulturminnefondet i mindre grad videreutvikler samarbeidsrelasjoner, samt å ha oversikt over materiale som kan være nyttige i evalueringer av nasjonale satsinger.

Samarbeid mellom eier og fylkeskommunen er viktig når planer skal legges

Anbefalinger fylkeskommunene

Som nevnt under anbefalinger for fondet vil et større samarbeid mot eiere og fondet også være gunstig for fylkeskommunene. De sitter med et koordineringsansvar og må hjelpe eiere som ønsker å satse på et noe usikkert marked. Flere av anleggene har mottatt støtte til sine objekt fra enkelte fylkeskommuner mot at de forplikter seg til å drive tilbud for pilegrimer i inntil fem i år. For at eiere ikke blir fastlåst av dette, ville det vært nyttig med bistand for å legge til rette for flere typer bruk parallelt med tilbud for pilegrimer.

Anbefalinger pilegrimssenter

Det vil kunne være nyttig å skape et større nettverk blant eiere av objekter langs pilegrimsleden. Det er også viktig at sentrene selv samarbeider godt med eierne. I tillegg er det viktig at pilegrimssentrene gir god nettbasert informasjon som er lett tilgjengelig. Det er et stort og nødvendig arbeid knyttet til vedlikeholdet av de forskjellige ledene.

Anbefalinger eiere

Det er helt nødvendig at eiere har et realistisk syn på kostnader ved istandsetting. Funn viser at det ofte er stort sprik mellom budsjetterte kostnader og resultatregnskap. Pilegrimer ønsker som hovedregel billigst mulig overnatting, og inntjeningsmulighetene er begrenset. Den økonomiske verdiskapingen står som regel ikke i forhold til den faktiske kostnaden ved prosjektet. Det er også viktig

at eiere vurderer situasjonen mellom vern og bruk, og ved eventuelle bruk må nødvendige avklaringer og godkjenninger være på plass på forhånd.

Et viktig stikkord som peker seg ut er samarbeid. Der det har vært samarbeid mellom Kulturminnefondet, fylkeskommuner, pilotprosjektet og eiere, har resultatene blitt bedre og gode resultater har blitt oppnådd. Et bredere samarbeid tidlig i prosessen har vist seg å være gunstig for alle parter. Flere steder er det for få sengeplasser for store grupper. I tillegg ville flere kunne slippe å måtte lage avlastningshus eller tilleggsbygninger, noe som igjen gir en ekstra kostnad. Et samarbeid mellom flere tilbud kunne vært gunstig og gitt en ekstra verdi for mange.

All istandsetting kan hevdes å komme landets kulturarv til gode, men prisen som betales har vist seg å være vel høy for mange. Når sluttstrek for evalueringen nå settes bør det gis en honnør til private eiere av kulturminner som begir seg ut på en vei hvor den private økonomiske belastningen tidvis er stor.

Her er eiere, kommune, rådgiver og håndverker samlet for å drøfte istandsetting, søknader om støtte og framtidig bruk

Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet

Innen kulturminneforvaltningen har man de siste 30-40 årene fått en utvikling som har gått fra vern av enkeltobjekter til dagens situasjon hvor man har et større fokus på en helhetstenkning. Dette gjenspeiler seg blant annet i at man har et overordnet felles miljøperspektiv på natur og kultur, hvor kulturminner blir vurdert i sammenheng med hverandre, samt som en del av større områder, helheter og landskap. På bakgrunn av dette integreres kulturminneforvaltning derfor i areal- og samfunnsplanlegging. Man ser også kulturminners betydning for blant annet det enkelte sted og miljø, i tillegg til deres betydning for livskvaliteter i nærmiljøer.

I dag har det blitt naturlig innen kulturminneforvaltningen å trekke kulturarven inn i samfunnsutviklingen. I forholdet mellom bruk og vern

oppstår det lett konflikter på bakgrunn av at ulike synspunkt, meninger og interesser skal ivaretas på lokalt og nasjonalt, så vel som internasjonalt nivå. Vern kan virke som det logiske valget i arbeidet med kulturminner, men på samme tid er sysselsetting og verdiskaping i mange av dagens lokalsamfunn direkte avhengig av kommersiell utnyttelse av de samme verdiene som kan vernes.¹ De siste årene har flere av de nordiske landene fulgt en politikk som innebærer en bred enighet om at kulturarven er viktig for verdiskapingen i samfunnet. Den fysiske kulturarven, herunder kulturminner, kulturmiljø og landskap skal brukes som en ressurs for verdiskaping. På bakgrunn av dette lanserte miljøvernministeren i 2005 et verdiskapingsprogram.²

Bakgrunn for oppstart av programmet

Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet (senere kalt bare Verdiskapingsprogrammet) startet opp i 2006, men hadde sin bakgrunn fra NOU 2002:1

1 Hånes, Andrea.: *Fenomenet verdensarv: belyst ved eksempelet Røros Bergstad og Circumferensen*. Masteroppgave i kulturminneforvaltning. 2010. Trondheim.

2 Programnotat. Vedlegg 1 i: Riksantikvaren: *Kulturminner i bruk – verdi, vekst og vern – verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006 – 2010*. Sluttrapport fra Riksantikvaren. 2011.

Fra avslutningsarrangementet for Verdiskapingsprogrammet i Hamningberg i Båtsfjord

Bildene, forrige side, Fritzøe Mølle i Larvik før arbeidet ble påbegynt og etter istandsetting

Fortid former framtid og Stortingsmelding nr 16 (2005-2006) Leve med kulturminner. Allerede i NOU rapporten fra 2002 ble det slått fast at kulturminner og kulturmiljøer er kilder til opplevelse, utvikling og verdiskaping.³ På bakgrunn av denne utredningen ble Stortingsmeldingen utarbeidet og vedtatt av Stortinget i 2005.⁴ I denne er det nedfelt at kulturminner og kulturmiljø i større grad må tas i bruk for å utvikle levende lokalsamfunn og for å kunne være ressurser for verdiskaping i næringslivet. I meldingen ble det formulert følgende målsettinger (dette ble også lansert som programmets målsettinger):

- Bidra til at kulturminner og kulturmiljøer blir tatt i bruk i utviklingen av lokalsamfunn og næringsliv
- Utvikle modeller for samarbeid mellom eiere, rettighetshavere, næringslivet, offentlige aktører, museer og frivillige organisasjoner
- Spre kunnskap om hvordan en bærekraftig bruk av kulturminne og kulturmiljø fremmer næringsutvikling og styrker lokalsamfunn og regioner
- Klargjøre hvilke forutsetninger som må være til stede, og avdekke eventuelle flaskehalser som må fjernes for å fremme verdiskaping⁵

3 NOU: Fortid former framtid – utfordringer i en ny kulturminnepolitikk. 2002: 1. Oslo

4 Norsk Kulturminnefond, Verdiskapingsprogrammet – evaluering av kulturminnetiltak 2006 – 2010. 2011. Røros.

5 Verdiskapning.info/om_verdiskapningsprogrammet/ Sist besøkt: 30.10.2013

Programmet skulle i tillegg ha som mål å bedre vernet for kulturminner. Spesielt gjaldt dette for de kulturminnene som er verneverdige, men ikke fredet.⁶

Da verdiskapingsprogrammet startet opp i 2006 ble det definert en programperiode som skulle vare fram til 2010. I løpet av disse fem årene ønsket Miljøverndepartementet at kulturminnearbeidet og den framtidige kulturminnepolitikken skulle utvikles gjennom etablering av 10 pilotprosjekter, etter hvert utvidet til 12, rundt om i landet. Programmets overordnede mål var:

*«Verdiskapingsprogrammet skal medvirke til at kulturarven brukes som ressurs i samfunnsutviklingen».*⁷

Dette skulle gjøres gjennom å:

- 1) bruke kulturarven til det beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner
- 2) ta bedre vare på kulturarven
- 3) utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.⁸

6 Riksantikvaren: Kulturminner i bruk – verdi, vekst og vern – verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006 – 2010. Sluttrapport fra Riksantikvaren. 2011.

7 Norsk Kulturminnefond 2011

8 Magnussen, T m. flere: Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet – rapport fra sluttevalueringa. NF-rapport 5/2001. Nordlandsforskning. 2011.

Porto Franco var et av pilotprosjektene. Her fra Bragdøya utafor Kristiansand

Istandsetting av villa på Bragdøya

Håndverkskunnskap gjennom «Næmingeordningen» var et av satsingsområdene

*Fra samling på et
fiskemottak i Herøy
kommune*

Resultater av hovedprosjektet

Alle pilotprosjektene har oppnådd viktige resultater gjennom Verdiskapingsprogrammet, men graden av måloppnåelse og gjennomføringsevne har variert.⁹

En strategi for å nå Verdiskapingsprogrammets mål var at kulturminner må oppleves som viktige fellesgoder og ressurser. For at dette skal oppnås er bruk et viktig virkemiddel. Gjennom Verdiskapingsprogrammet ble totalt cirka 520 søknader om istandsettelsestiltak innvilget. Ved utgangen av 2011 var cirka 310 så langt ferdigstilt. Det er etablert 66 nye private virksomheter, 9 nye offentlige og 16 nye frivillige virksomheter. 115 private virksomheter har fått en utvidelse, 36 offentlige har fått det samme og i tillegg har Verdiskapingsprogrammet ført til en utvidelse hos 53 frivillige virksomheter. Samlet sysselsettingseffekt er på til sammen 124 årsverk (ved utgangen av 2010).¹⁰

Verdiskapingsprogrammet har uten tvil ført til en økt interesse for kulturminner hos eiere, næringsliv, kommuner og andre utviklingsaktører. Kulturminneforvaltning har gjennom programmet fått bedre innpass på både regionale og lokale utviklingsarenaer og planer. Verdiskaping med utgangspunkt i kulturarven har kommet inn på dagsorden både for utviklingsstrategier, stedsutvikling og næringsutvikling som for eksempel blant reise-

livet. Oppslutning om og ressurser for å kunne ta vare på kulturminner har derfor økt. Dette gjør at kulturminneforvaltningens posisjon og rolle i forbindelse med utvikling er styrket.¹¹

Gjennom Nordlandsforsknings evaluering har det skilt seg ut tydelige eksempler på hvilke måter kulturminnene kan fungere som en ressurs i forbindelse med utvikling av næring og samfunn. For tiltakshaverne har det å bli en del av prosjektet ført til en slags oppvåkning. De har blitt gjort oppmerksomme på hvilke verdier deres kulturminner besitter, noe som igjen har ført til en økt bevissthet og ansvarfølelse for dem. De som har fått støtte fra Verdiskapingsprogrammet har også fått økt kompetanse om kulturminnet sin verdi som ressurs for utvikling.¹²

I programmet opereres det med fire forskjellige verdiskapingselementer, herunder økonomisk, miljømessig, kulturell og sosial verdiskaping. Samspillet mellom de ulike elementene er viktige og evalueringen viser at bevisstheten om vektlegging av sammenhengene mellom de ulike formene for verdiskaping øker. Virksomheter kan bli etablert med utgangspunkt i et av elementene, men det viser seg at dette ofte utløser et bredere sett av verdier. Eksempelvis kan økonomisk verdiskaping gjennom utvidelse eller nyetablering av en virksomhet med utgangspunkt i kulturarven, også bidra til økt

9 Riksantikvaren 2011

10 Ibid 2011

11 Ibid 2011

12 Magnussen, T. et al. 2011

kulturell og sosial verdiskaping. Økonomisk verdiskaping kan også føre til at inntekter går tilbake til kulturminner i form av istandsetting og styrking av kulturell kompetanse.

I tillegg til sysselsettingseffekt og eventuell utnyttelse av inntekt som kommer kulturminner til gode som følge av økonomisk verdiskaping, har også tiltak innen verdiskapingsprogrammet utløst miljømessige effekter som følge av bedre landskapsforvaltning og gjennom en bevaring av helhetlige kulturmiljøer, naturverdier og biologisk mangfold. I tillegg kommer en miljømessig effekt som følge

av ressursbruk og redusert avfall. Faktorer som involvering i prosjekter, aktiviteter, møteplasser, økt lokalt engasjement, styrket kunnskap og en bevisstgjøring og stolthet rundt eget sted har gitt sosiale og kulturelle effekter. Det samme har istandsetting og bruk av ulike kulturminner sammen med aktivisering av lokalhistorie og fortellinger. Gjennom istandsettingsarbeid har mange i tillegg fått kunnskap om og opplæring i tradisjonshåndverk.¹³

¹³ Riksantikvaren 2011

Odda var en av pilotprosjektene

Kulturminnefondets rolle i Verdiskapingsprogrammet

Da Verdiskapingsprogrammet ble etablert var Miljøverndepartementet oppdragsgiver. Riksantikvaren fikk i oppdrag å etablere og å gjennomføre programmet.¹ Styringsgruppen for programmet har vært Riksantikvarens ledergruppe. Direktoratets planavdeling har stått for hovedinnsatsen, men det har vært organisert på tvers av flere seksjoner og avdelinger.²

Norsk Kulturminnefond var tidlig involvert i prosessen med utarbeidelse av Verdiskapingsprogrammet. Allerede i 2005 ga sekretariatet en uttalelse til Riksantikvaren som gjaldt utvelgelsen av de første pilotprosjektene.³ I St. meld nr 16 ble Kulturminnefondet gitt en viktig rolle i arbeidet med verdiskaping, dette var i særlig grad knyttet opp mot finansiering av utvikling og verdiskaping i de 12 pilotprosjektområdene.⁴ I tillegg ble Verdiskapingsprogrammet gitt som et eget oppdrag gjennom Miljøverndepartementets tildelingsbrev til fondet i 2006. Her var midler øremerket til kulturminnetiltak, noe som tydelig definerte fondets rolle i programmet.⁵

Styret på befaring i Oppland.
Her fra Valbjør i Vågå

¹ Magnussen, T. et al 2011

² Riksantikvaren 2011

³ Norsk Kulturminnefond 2011

⁴ Magnussen, T. et al 2011

⁵ Norsk Kulturminnefond 2011

Kulturminnefondet har vært en av mange aktører i det landsomfattende prosjektet. Da et av målene var at den fysiske kulturarven skulle tas bedre vare på, gjorde Miljøverndepartementet prosjektet til et økonomisk samarbeid mellom Riksantikvaren og Kulturminnefondet. I det årlige tildelingsbrevet til fondet ble de økonomiske rammene fastsatt. I tillegg ble prosjektene finansiert via midler fra fylkeskommuner, andre offentlige midler og privat finansiering.⁶

Kulturminnefondet har også hatt en sentral rolle innen programmet som sikrer av kulturminnefaglig kvalitet. Det blir også fra Riksantikvarens side framhevet at det på det regionale nivået oppfattes å være stor variasjon når det gjelder kulturminnefaglig kompetanse og kapasitet, og at fondets kulturminnefaglige rolle i Verdiskapingsprogrammet derfor er særlig sentral.⁷

Fondets ressurser til oppfølging av Verdiskapingsprogrammet var i prosjektets første år begrenset, men virksomheten, grunnkapitalen og antall søknader om støtte til tiltak vokste betydelig mellom 2006 og 2010. I 2007 ble det hos Kulturminnefondet ansatt saksbehandlere som skulle håndtere søknader og løpende prosjektet innen Verdiskapingsprogrammet. Disse fagpersonene kunne følge programmet og hvert enkelt pilotprosjekt i større grad. Det ble etter hvert også tett-

ere samarbeid mellom Kulturminnefondet og de utvalgte pilotprosjektene samt med Riksantikvaren, som hadde styrings- og prosjektansvar.

De søknadene fondet mottok gjennom Verdiskapingsprogrammet ble behandlet i tråd med gjeldende retningslinjer og vedtekter. I 2007 bestemte imidlertid Miljøverndepartementet at fondet skulle se bort i fra kravet om 30 % privat medfinansiering. Dette var på bakgrunn av at enkelte søkere var kommuner som ikke hadde nok privat medfinansiering. Øremerkingen av midler til programmet økte fra 3,7 millioner kroner i 2006 til 10 millioner kroner i 2008. Gjennom prosjektperioden har Kulturminnefondet gitt 39,7 millioner kroner i tilskudd fordelt på 200 tiltak.⁸

Samarbeidet 2006 – 2010

Kulturminnefondet har vært en sentral samarbeidsaktør innen Verdiskapingsprogrammet. Dette samarbeidet har foregått på flere nivå. Som nevnt tidligere, deltok fondet aktivt innen arbeidet med utvelgelsen av pilotprosjekter. Fondets styre og øverste ledelse deltok i tillegg i møter med Riksantikvaren og Miljøverndepartementet i forbindelse med drøfting av programmet, dets innhold, framdrift og økonomiske øremerkinger.

Pilotprosjektene prosjektledere hadde flere programsamlinger. Fondet deltok på de fleste av disse og bidro med innlegg om søknader og gitte tilsagn,

Behandling av søknader i Kulturminnefondets faggruppe. Gode felles diskusjoner gir godt grunnlag for styret til å fatte beslutninger

⁶ Riksantikvaren 2011

⁷ Norsk Kulturminnefond 2011

⁸ Norsk Kulturminnefond 2011

Alle pilotprosjektene var jevnlig samlet for felles drøfting og erfaringsutveksling. Her fra Vang i Valdres

For å få bedre samhandling mellom flere aktører i Verdiskapingsprogrammet ble det gjennomført kurs. Her fra Vågå

i tillegg til kulturminnefaglige tema. Disse prosjektsamlingene ga en nyttig utveksling av informasjon både for fondet og prosjektlederne. Kulturminnefondet og Riksantikvaren samarbeidet i særlig grad. Det ble avholdt flere møter mellom fondet og Riksantikvaren hvor fondet presenterte ulike problemstillinger knyttet til saksbehandlingsprosessen.⁹ I tillegg deltok medarbeidere i fondet jevnlig på samlinger og besøkte prosjektene. Ansatte hos Riksantikvaren var til stede ved behandling av søknader både i fondets faggruppe samt på styremøter.¹⁰

Fondets samarbeid med ansatte innen de ulike

⁹ Norsk Kulturminnefond 2011

¹⁰ Riksantikvaren 2011

pilotprosjektene varierte. Prosjektlederne ble fra fondet informert om søknader i tilsagn i hver av tildelingsrundene. Pilotprosjektene ga fondet tilbakemeldinger som var viktige for søknadsbehandlingen. Denne informasjonsutvekslingen bidro til å øke prosjektledernes kulturminnefaglige forståelse.

Fondets viktigste samarbeidspartnere var eierne av kulturminnene på bakgrunn av de avtaler som blir inngått mellom fondet og tilskuddsmottaker gjennom tilsagn om tilskudd.

Våren 2010 arrangerte Kulturminnefondet en samling i Nordgudbrandsdalen, hvor målsettingen var å drøfte tiltakenes innvirkning på kulturminneverdiene, opprinnelig bruk og ny bruk, i tillegg til verdiskapingseffekter av de utførte tiltakene. Både utviklings- og planavdeling hos Riksantikvaren, Oppland fylkeskommune, prosjektledere fra Nordgudbrandsdalen, eiere av kulturminner og håndverkere deltok sammen med fondet.

I forbindelse med følgeforskningen hvor Riksantikvaren engasjerte Telemarksforskning og Nordlandsforskning, pekte Kulturminnefondet på et behov for en egen evaluering av de konkrete istandsettingsprosjektene innenfor programmet. I forbindelse med dette arbeidet har det blant annet blitt avholdt møter med representanter fra programgruppa samt andre avdelinger hos Miljøverndepartementet og Riksantikvaren. Med utspring i drøftinger i disse møtene høsten 2009, ble 8 av 12 pilotprosjekter valgt ut til å omfattes av fondets evalueringsarbeid. Gjennom dette arbeidet har Kultur-

minnefondet foretatt 80 befaringer hvor det ved alle befaringer har deltatt enten tilskuddsmottaker, eier eller representant for disse. Ved flere av befaringene deltok i tillegg andre representanter fra pilotprosjektene og representanter fra Riksantikvaren og fra fylkeskommuner eller byantikvar.¹¹

Søknader og søknadsbehandling

Gjennom Verdiskapingsprogrammets tolv pilotprosjekter har Kulturminnefondet til sammen mottatt 435 søknader ved utgangen av 2012. I fase 1 av Verdiskapingsprogrammet mottok fondet 399 søknader.

De fleste pilotprosjektene har ligget på et relativt

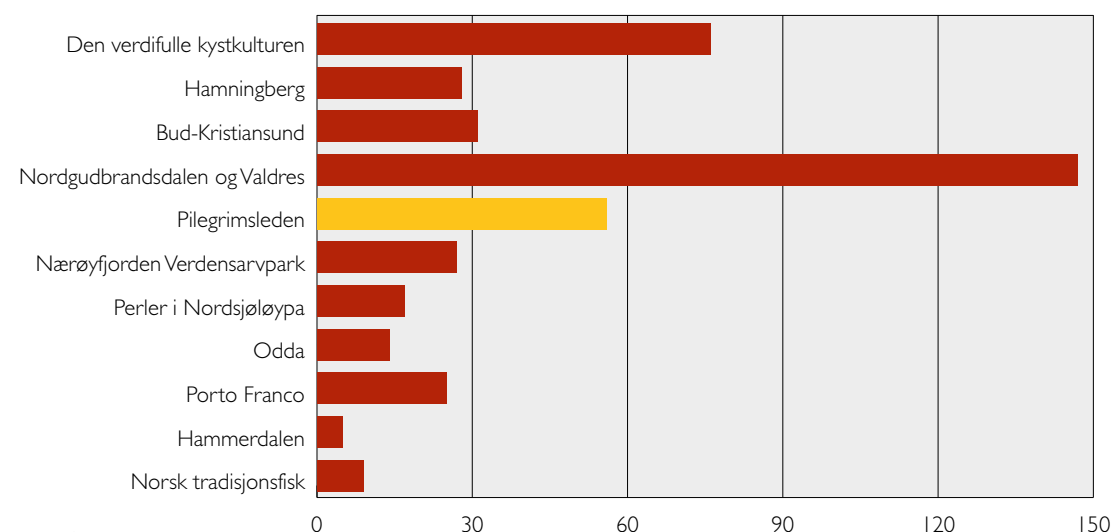
jevnt antall søknader, mens tre pilotprosjekt har utpekt seg ut med et stort antall søknader i forhold til resten. Pilotprosjektet Pilegrimsleden har stått for det 3. største antallet søknader.

Prosjektet Pilegrimsleden er det eneste prosjektet som er spesifikt nevnt i videreføringen av programmet etter 2010, og for 2011 og 2012 er derfor størsteparten av søknadene innenfor programmet knyttet til Pilegrimsleden.

På grunn av at prosjektet Pilegrimsleden gikk videre etter 2010 og at noen prosjekter knyttet til de andre pilotprosjektene ble innvilget nye tilskudd, er tallmaterialet noe usikkert.

Pilegrimsleden går rett forbi Sør Fron kirke som er en av mange kirker langs leden

¹¹ Norsk Kulturminnefond 2011

Søknader til verdiskapings-tiltak fra 2006 til og med 2012, fordeler seg slik

Pilegrimsleden

I dette avsnittet gis et kort historisk innblikk i Olavskulten og framveksten av pilegrimsvandringene, i tillegg til en redegjørelse for arbeidet med gjenåpningen av leden.

Olavstradisjonen

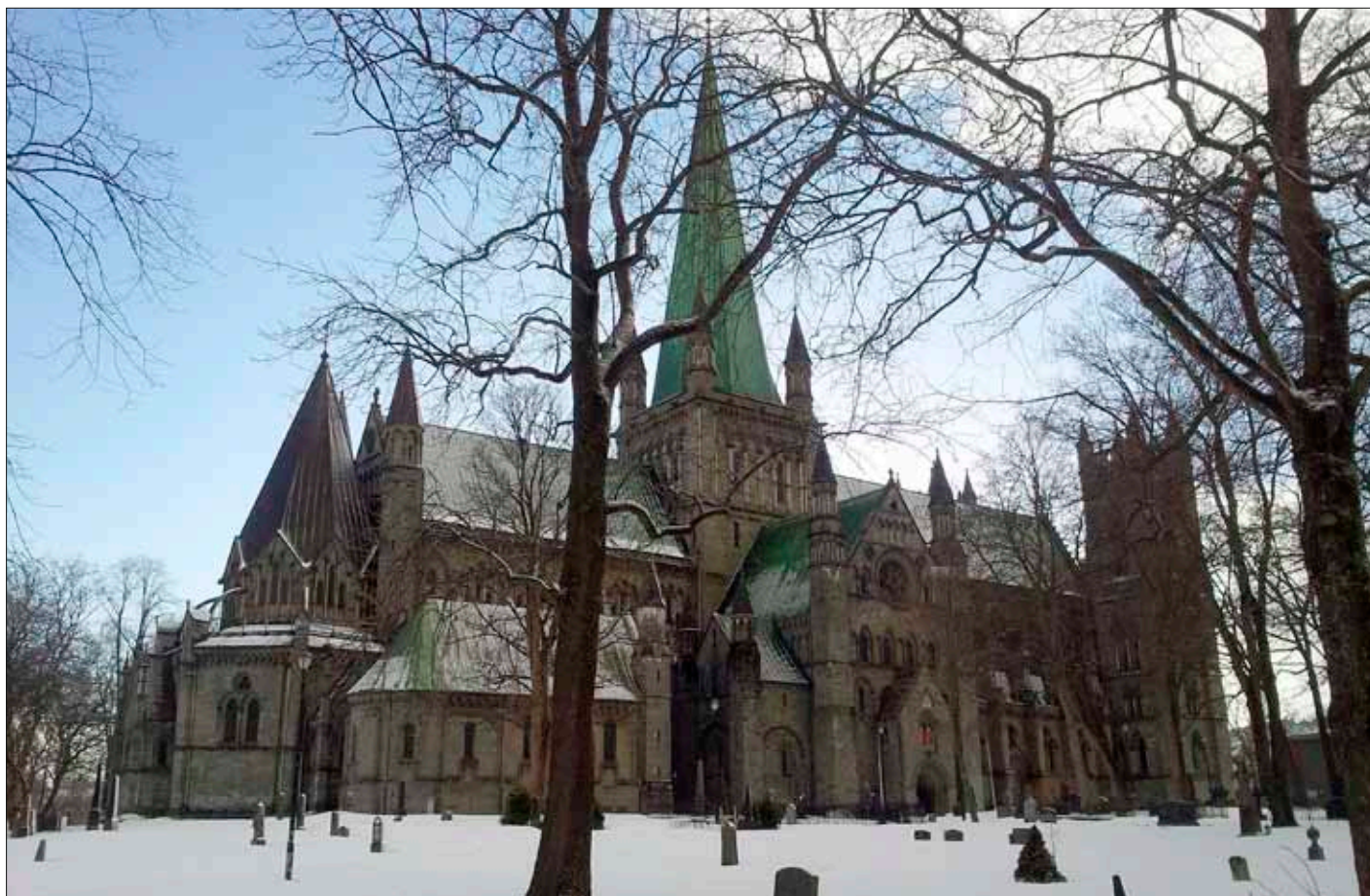
Olav Haraldsson ble født i 995. Etter mange vikingferder og opphold som offiser under fyrster i Normandie og England dro Olav tilbake til Norge i 1015. Målet var å kreve kongsmyndighet, samt å fullføre kristningen av landet. Olav oppnådde å bli rikskonge og ble den første med effektiv styring over hele landet. Hans styringsvilje førte imidlertid til misnøye blant flere stormenn, noe som endte

med at Olav måtte rømme fra Norge. I 1030 prøvde han å ta tilbake makten i slaget på Stiklestad, men mislyktes. Etter hans død ble liket smuglet bort og gjemt i sanden under dagens Nidarosdomen. Kort tid etter hans bortgang begynte det å gå gjetord om helbredelse, blant annet skulle en av hans bane menn, Tore Hund, fått leget et sår etter at det var i kontakt med kongens blod. Ett år etter hans død ble Olav gravd opp og erklært hellig som martyr på bakgrunn av at han døde under korsmerket. I tillegg ble han æret som apostel fordi han fullførte kristningen av landet. Fordi han appellerte til «alle» ble Olav den Hellige en folkekjær helgen og Olavskulten spredte seg utover hele verden.¹

Nidarosdomen.

Foto: Andrea Hånes, privat arkiv

¹ <http://pilegrimsleden.no/no/pilgrim/olav-den-hellige/>
Sist besøkt: 30.10.2013

Pilotprosjektet Pilegrimsleden

Skikken med å følge de gamle Pilegrimenes fotspor har blitt gradvis mer populær rundt om i Europa de siste årene. I Norge ligger det nordligste målet for pilegrimsvandringene i Nidaros, dagens Trondheim. Nidaros var i middelalderen målet for de som søkte sjelebot ved Hellige Olavs grav.²

Arbeidet med Pilegrimsleden strekker seg lenger tilbake i tid enn Verdiskapingsprogrammets begynnelse. Allerede i 1993 begynte Riksantikvaren og Direktoratet for Naturforvaltning arbeidet med å få en sammenhengende pilegrimsled fra Oslo til Trondheim, på bakgrunn av oppdrag gitt av Miljøverndepartementet. Målet var at de historiske vegene skulle stimulere til fritidsaktiviteter der natur- og kulturopplevelser går i ett. Leden ble satt i stand og ferdigstilt til Trondheim bys 1000-års jubileum i 1997. I første omgang ble leden fra Oslo til Trondheim over Hadeland, Toten, opp Gudbrandsdalen og over Dovre, samt leden fra svenskegrensa i Verdalen via Stiklestad til Trondheim, og leden fra Hamar og Øyer gjenåpnet.^{3 4}

I 2006 utarbeidet Nord-Trøndelag fylkeskommune i samarbeid med Oppland og Sør-Trøndelag fylkeskommune samt Nidaros Bispedømme

en søknad om opptak av pilegrimsleden i Verdiskapingsprogrammet. Flere aktører stod også bak prosjektet, blant annet fylkeskommunene i Hedmark og Akershus, kommunene langs leden, Den Norske Kirke, reiselivsnæringen, Direktoratet for Naturforvaltning og NHO. Prosjektets mål var økt bruk av leden og å skape næringsmuligheter. Gjennom piloten ble kvaliteten på traseen forbedret ved at vegetasjon ble skjøttet og leden ble merket. I tillegg vokste det fram flere nye overnattingssteder, samt andre tilbud til vandrere.⁵

Pilegrimsleden er et kulturminne i seg selv, der den slynger seg gjennom gamle veifar, hulveier, kongeveger, seterveger og kirkeveger. I tillegg går den gjennom all slags landskap, fra jordbruks-

Fra Olavsfestdagene i Borggården ved Nidarosdomen.

Foto: Andrea Hånes, privat arkiv

Olavskilden i Østre Toten er en av flere lignende vannkilder som i følge tradisjonen har legende kraft

² verdiskapning.info

Sist besøkt: 30.10.2013

³ <http://verdiskapning.info/pilotprosjekter/pilegrimsleden/dokumenter/Mer%20om.pdf>

Sist besøkt: 30.10.2013

⁴ Riksantikvaren 2010

I følge beskrivelser fra 1594 skal det ha stått kors ved veifarets høyeste punkt. Nye kors er reist på det høyeste punktet langs Kjølvegen mellom Randsfjorden og Einavatnet

Pilegrimssteinen på Åkre i Rendalen er tidfestet til år 1040 og er et vitnesbyrd på vandringer i denne regionen

Pilgrimsgården ligger like ved Nidarosdomen.

Foto: Andrea Hånes, privat arkiv

Med båt over Gaula på vei til Nidarosdomen.

Foto Jarle Leirpoll, Riksantikvaren

områder til kystlandskap.⁶ Flere steder finnes det kulturminner knyttet til Olav den Hellige, som for eksempel Olavskilder. Fra middelalderen finner vi flere kirker og kirkesteder. I tillegg gir leden en rik immateriell kulturarv i form av tro, sagn og fortellinger som finnes.⁷

Pilegrimsleden er i dag over 2000 kilometer lang og går gjennom 47 kommuner og 7 fylker. Etter 2006 ble det opprettet 6 nye regionale pilegrimssentre på Stiklestad, Dovre, Dale-Gudbrands Gard, Hamar, Gran og Oslo. Nidaros Pilegrimsgård i Trondheim ble opprettet som mottak for vandrerne. Nasjonalt Pilegrimssenter i Trondheim har i dag 3 hovedarbeidsområder:

- Miljø = Natur, kulturarv, landskap og friluftsliv. Pilegrimsleden som fysisk struktur.
- Kirke = Pilegrimstradisjoner, pilegrimsliv og kirkeliv. Pilegrimsleden som idé.
- Næring = overnatting, servering, transport og andre tjenester. Pilegrimsleden som en ressurs for næringsliv og reiseliv.⁸

⁶ Riksantikvaren 2010

⁷ <http://verdiskaping.info/pilotprosjekter/pilegrimsleden/dokumenter/Mer%20om.pdf>
Sist besøkt: 30.10.2013

⁸ www.riksantikvaren.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=134672
Sist besøkt: 30.10.2013

Om evalueringen

Fra en pilegrimsvandring.
Her fra Hjerkin.

Foto: Ragnhild Hoel, Riksantikvaren

I dette kapittelet vil de fire verdiskapingselementene bli presentert og gjort rede for.

Utvalgsriterier

Stortingsmelding nr 16 Leve med kulturminner slo fast at kulturminner og kulturmiljø representerer ressurser som kan ha stor betydning for utviklingen av levende lokalsamfunn og ny næringsvirksomhet. Her ble det pekt på at kulturminner og kulturmiljø kan bidra til sosial, kulturell og økonomisk utvikling.¹

I prosessen med utvelgelse av pilotprosjekter til verdiskapingsprogrammet ga miljøvernministeren noen vurderingskriterier. Det skulle blant annet «bli lagt vekt på at pilotprosjektene hadde et vesentlig potensial for verdiskaping og vil gi en målbar effekt». Verdiskaping ble definert slik:

*«Med verdiskaping menes et bredt spekter av positive effekter for den kulturelle, sosiale, økonomiske og miljømessige utviklingen».*²

Innenfor Verdiskapingsprogrammets grenser handler verdiskaping altså om å skape verdier basert på kulturminner. Gjennom forutsetningene for programmet framgår det at verdiskaping skal handle om mer enn bare bedriftsøkonomisk inntjening.³ Den brede verdiskapingen dreier seg derfor om kulturelle, sosiale, økonomiske og miljømessige effekter,⁴ og handler om hvordan de ulike formene for verdiskaping inngår i hverandre og hvordan de forsterker eller forringer hverandre.⁵

Miljømessig verdiskaping

Miljømessig verdiskaping handler først og fremst om det fysiske miljøet og er knyttet til kulturmiljøer og landskap og bevaring av kulturminner. Kulturminner er et produkt av landskapet og naturforholdene, og landskapet er en naturlig del av et

kulturminne. Det hører derfor med en god helhetlig planlegging og forvaltning av fysisk miljø under det miljømessige elementet.⁶ Landskap sees på som en viktig faktor for opplevelsen av kulturminner, og landskap er nødvendig for å formidle ressursbruk, historie og samspill mellom natur, kultur og menneske. Pilotprosjektet Pilegrimsleden er et svært tydelig eksempel på miljømessig verdiskaping fordi det fokuserer nettopp på samspillet mellom landskap, kulturminner og formidling av samspillet mellom natur og kultur.⁷

Andre miljømessige effekter er ivaretagelse av natur- og kulturverdier og biologisk mangfold. Når eldre bygninger blir restaurert i stedet for at nye hus bygges, får man mindre ressurs- og energibruk i materialproduksjon, byggeprosess og transport. I tillegg reduserer man avfallsmengden og forurensingen.

Sammenhengen mellom kulturminner, kulturmiljø, landskap og andre miljøverdier viser seg forskjellig blant pilotprosjektene. I Oddaprosessen og Hamnerdalen er det lagt vekt på den miljømessige verdiskapingen gjennom gjenbruk av industribygninger. I Valdres blir derimot landskapsverdier og biologisk mangfold i det fysiske miljøet holdt i hevd via aktiv stølsdrift, mens Pilegrimsleden står for en miljøvennlig og bærekraftig form for turisme. Vandring fremmer gode effekter for helsen uten at

¹ St.meld. nr. 16. Leve med kulturminner. 2004-2005. Oslo

² Programnotat, vedlegg 1 i Riksantikvaren 2011

³ Riksantikvaren 2011

⁴ Magnussen, T. et al. 2011

⁵ http://www.regjeringen.no/pages/38221748/1_Per_Invar_Haukeland.pdf
Sist besøkt: 30.10.2013

⁶ Riksantikvaren 2011

⁷ Magnussen, T. et al. 2011

den bidrar til forurensing, forstyrrelser eller slitasje for naturens del.

Kulturell verdiskaping

Kulturell og sosial verdiskaping kan være vanskelig å skille. I tillegg vil disse være av mer immateriell karakter enn for eksempel miljømessig verdiskaping. Under elementet kulturell verdiskaping er det fokus på lokal historie og kunnskapsformidling, mens det under sosial verdiskaping fokuseres mer på hva kulturminnene betyr for individet og for samhandlingen mellom mennesker.

Kulturell verdiskaping handler om stedets egenart og særpreg, stolthet, omdømme og attraktivitet så vel som symbolbruk og merkevarer. Kunnskap om stedenes opprinnelse og utvikling ligger i kulturminnene og gjennom disse blir det kjent hvilke ressurser og hvilken kompetanse som er tatt i bruk. Dette gir et grunnlag for å se stedets muligheter og for å kunne planlegge dets framtid.

Sosial verdiskaping

Den sosiale verdiskapingen handler om hva kulturminner kan bety for mennesket og for samhandling mellom mennesker. Her er tillitt, respekt, fellesskapsfølelse, engasjement, dugnadsvilje, samarbeid og tilhørighet viktige stikkord.

De 12 pilotprosjektene har alle på hver sin måte ført til økt interesse og oppmerksomhet omkring kulturminner, som igjen har ført til samarbeid om utvikling. På tvers av fag- og sektorgrenser har

kulturminnene fungert som møteplasser og grunnlag for dialog, nettverksbygging og samarbeid mellom ulike kulturer.⁸

Dugnad og frivillig arbeid er viktige faktorer i arbeidet med kulturminner. Gjennom et slikt sosialt samvær og arbeid skapes det en forståelse og fellesskapsfølelse. I Hamningberg ble det lagt et godt grunnlag for samarbeid gjennom nettverksamlinger og uformelle møter.⁹ Gjennom disse møtene ble folk sett, deres interesser kom fram og man ble respektert for sine meninger.

⁸ Riksantikvaren 2011

⁹ Det ble arrangert uformelle møter i lavvoer, noe som viste seg å ha svært god effekt.

Pilegrimsleden går gjennom forskjellige landskapstyper. Gran på Hadeland

Eieren Stig Grytting sitter på trappa i langloftet fra 1200-tallet på Sygard Grytting

Vandrere på vei fra Fokstugu.

Foto: Ragnhild Hoel, Riksantikvaren

Flere av bygningene på gården Sygard Grytting brukes i forbindelse med overnatting og servering. Dette gir inntekter fra flere målgrupper, blant annet pilegrimer

Økonomisk verdiskaping

Økonomisk verdiskaping på grunnlag av kulturminner angår flere næringer. Økonomisk verdiskaping handler om å se inntekter minus kostnader i produksjon, om å kunne relatere til økt besøk, tilflytting, sysselsetting og nyetablering. Man skal få fram virksomheter som gir inntekt og dette skal skje både i form av nyetableringer og gjennom utvidelse av eksisterende virksomheter.¹⁰

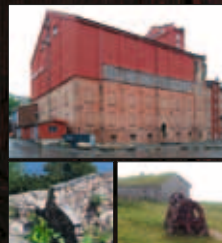
Bakgrunn og målsetting for evalueringen

Som nevnt tidligere, gjennomførte Kulturminnefondet i 2009 en egen evaluering av prosjekter innen-

¹⁰ Riksantikvaren 2011

Verdiskapingsprogrammet

Evaluering av
kulturminnetiltak

Norsk Kulturminnefond

2006-2010

Kulturminnefondets rapport om Verdiskapingsprogrammet

for Verdiskapingsprogrammet, i tillegg til Telemarksforskning og Nordlandsforsknings evaluering.

Under Verdiskapningsprogrammets første fase involverte Riksantikvaren følgeforskning til å følge prosess, gjennomføring, samhandling og virkemid-

delbruk. Riksantikvaren stod for tilskudd til drift av prosjektene, samlinger og lignende, mens Kulturminnefondet ga tilskudd til istandsetting. Det ble derfor raskt klart for Kulturminnefondet at følgeforskningen ikke godt nok vurderte de kulturminnefaglige resultatene. På bakgrunn av dette ble det tatt initiativ til en rapport som evaluerte prosjektenes kulturminnefaglige resultater, både i forhold til de fire verdiskapningselementene samt kvaliteten på det fysiske istandsettingsarbeidet. Pilegrimsleden ble valgt på bakgrunn av at det var den eneste piloten som eksplisitt ble nevnt i tildelingsbrev fra Miljøverndepartementet i videreføringen av Verdiskapingsprogrammet.

De kulturminnefaglige resultatene er drøftet og evaluert, men blir ikke utførlig presentert. Noen steder er dette nevnt under presentasjon av hvert enkelt objekt. For de prosjektene som var ferdige, ble det sett på om tiltakene ble gjennomført og ferdigstilt slik de var planlagt. Det ble også sett på om tiltakene ble dyrere eller billigere enn det som var prosjektert. Alle de fire verdiskapningselementene ble vurdert i lys av hva som var planlagt og gjennomført. I tillegg ble økonomien knyttet til gjennomføringen målt og vurdert der dette lot seg gjennomføre.

Metoder

I forbindelse med evalueringsarbeidet av objekt som har mottatt tilskudd fra Norsk Kulturminnefond via pilotprosjektet Pilegrimsleden, har det vært brukt flere metoder. Nedenfor følger en utfyllende oversikt.

Arbeidet startet med å skaffe en oversikt over hvilke objekt som hadde mottatt tilskudd. Blant disse ble det plukket ut et utvalg objekter som kunne gjennomgås i sin helhet. Disse objektene ble befart, i tillegg til at de ble gått gjennom både med tanke på objektets økonomiske situasjon, faglige resultater og ikke minst har deres eventuelle verdiskapningseffekter blitt gjennomgått og evaluert. Hvilke prosjekter som ble plukket ut baserte seg blant annet på nærhet til kontorstedet på Røros i forhold til tidsbruk i forbindelse med reise, hvilke tilskuddsmottakere som hadde anledning til å motta besøk og kjennskap til objektene fra tidligere kommunikasjon og befaringer. Det ble også sett på det nasjonale pilegrims-senterets nettsider, for å se hvilke objekter som var knyttet opp mot deres kart og turforslag. Blant de valgte prosjektene er det representert prosjekter som både er ferdige og under istandsetting, objekter som er åpen for allmennheten, samt objekter av privat art. De objektene som er/skal bli åpen for allmennheten representerer i tillegg forskjellige tilbud som blant annet overnatting, servering, varmestue, håndverksbedrifter, utstilling og selskapslokaler. Befaringene ble foretatt i perioden juni-september 2013.

For å skaffe en oversikt over de ulike objektene har Kulturminnefondets eget arkiv blitt benyttet i stor grad. Her har hvert enkelt prosjekt sin egen mappe som inneholder alt fra søknad og historisk dokumentasjon, til rapporter og forklaringer om den praktiske istandsettelsen og informasjon om

Intervju med eieren Ellen Krageberg som driver overnatting i ei gammel husmannsstue

utbetalinger og eventuelle problemer som har dukket opp underveis. I tillegg har fondets elektroniske saksbehandlingsverktøy, Lykillinn, blitt benyttet. Her vises all informasjon om søknaden og prosjektets framdrift.

Blant de 37 unike anleggene har 14 av objektene blitt befart i forbindelse med dette evalueringsarbeidet. I tillegg har 8 objekter blitt besøkt av Kulturminnefondet i andre sammenhenger. I 2013 ble følgende objekter befart:

- Fokstugu – stille sted
- Ringeby Prestegårdshage
- Buchholzbygningen
- Steinmurer gammelvegen
- Sygard Grytting
- Gråsteinsfjøs, Søndre Grinaker
- Sandbumoen – stugu
- Engelshus Søre
- Håjen
- Gamlebygningen
- Husmannsstuggua pilegrimsovernatting
- Granavoll – låven
- Høgekorsplassen
- Hundorp Nedre – tak på hovedhus

En av disse plassene har søkt tilskudd fra fondet fem ganger, to plasser har søkt tre ganger og to har søkt to ganger hver. Dette betyr at befaringerne dermed har dekket 24 av de 56 omsøkte prosjektene. I tillegg har følgende objekt blitt befart/besøkt av Kulturminnefondet ved andre anledninger:

- Klokkergården i Ringeby (2 søknader)
- Vedum Nistugun
- Presteenkeset Sjø (2 søknader)
- Fogdegården Borten (2 søknader)
- Smia Kirkflå Flåvollen (2 søknader)
- Risebru Vestre (2 søknader)
- Husmannsstuggua Mandfloen (2 søknader)
- Kirke-Balke
- Munkeby pilegrimsovernatting (2 søknader)
- Rennebu Misjonshus

Til sammen kan vi altså si at fondet til sammen med sine befaringer/besøk har dekket 43 av 56 omsøkte prosjekt. Når det gjelder antall unike prosjekt som har fått tilsagn, har fondet befart 50 % av objektene i forbindelse med denne evalueringen. Hvis vi

legger til antallet objekt som er befart ved andre anledninger, er tallet 76,8 %.

Under befaringsene har det vært samtaler med eiere/søkere og i noen sammenhenger har også håndverkere vært til stede. Ved flere av prosjektene har det vært kontakt etter befaringer for innhenting og presisering av informasjon.

Fondet har prøvd å ta kontakt i form av telefon og e-post med andre instanser som de lokale pilegrimssentrene, private som driver overnattings-

tilbud for pilegrimer, men som ikke har mottatt støtte fra Kulturminnefondet. Dette ble gjort i et forsøk på å skaffe en bedre oversikt over antall vandrere. Kulturminnefondet tok kontakt med de ovennevnte høsten 2013 og henvendelser har i svært liten grad blitt besvart, noe som kan skyldes at blant annet pilegrimssentrene var stengt.

I tillegg er det forsøkt å holde en viss oversikt over hva som blitt publisert i media om pilegrimer og arrangement for disse.

Hamardomen på Domkirkeodden ligger like ved Pilegrimsleden

Evaluering av tiltakenes verdiskapingselementer

I dette kapittelet blir det gitt en oversikt over antall søknader og hvordan de har fordelt seg på tilsagn og avslag, i tillegg til en fylkesvis oversikt. Det vil også bli gitt en oversikt over hvor mange av objektene som hadde planer for overnatting/annet besøk ved søknadstidspunktet og hvor mange som faktisk har gjort alvor av slike planer. De objektene som har vært med i evalueringen presenteres inn under fire forskjellige områder og evalueres i lys av de fire verdiskapingselementene.

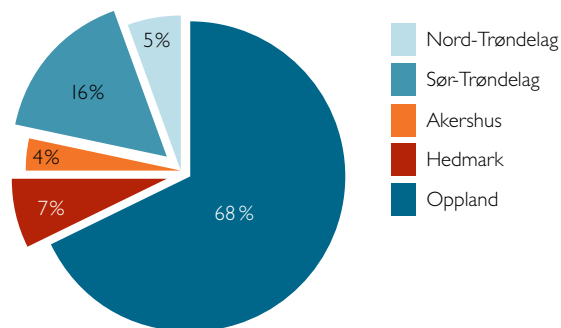
Fylkesvis fordeling av søknader i hele perioden

Tilskudd i løpet av perioden

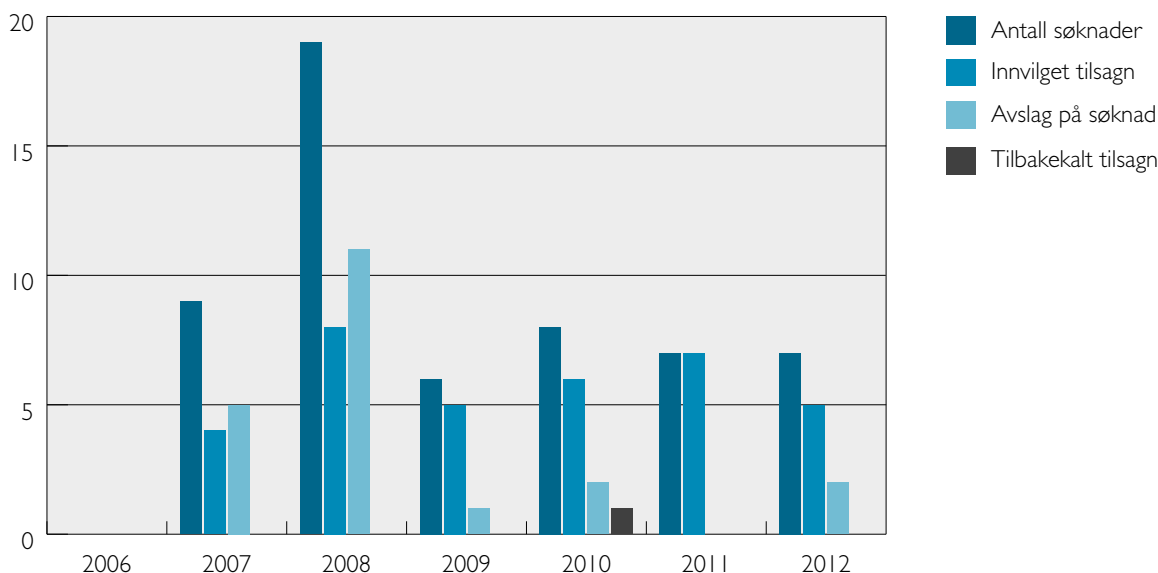
Siden Verdiskapingsprogrammets oppstart i 2006 har Kulturminnefondet til sammen mottatt 56 søknader under pilotprosjektet Pilegrimsleden. 42 av disse kom under programmets første fase (2006-2010), mens de siste 14 kom i 2011 og 2012. Antallet søknader har vært jevnt, med flest søknader i 2008. Antall søknader per år fordeler seg slik: (Se søylediagram under).

Disse søknadene har kommet fra 5 av landets

fylker fordelt på Akershus, Oppland, Hedmark, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag. Innen disse fylkene har det kommet søknad fra til sammen 20 forskjellige kommuner. Flest søknader har kommet fra Oppland med 38 stk. Herfra er det Gran som er den kommunen med flest søknader. I Gran kommune ligger blant annet Søsterkirkene, som er et naturlig stoppested for mange pilegrimer. Like ved ligger også Granavolden Gjæstgiveri som er et pilegrimsherberge. Det gamle kommunehuset ligger like ved og huser i dag områdets pilegrimssenter. Det jobbes aktivt for å satse på pilegrimer i dette området, og dette kan være mye av forklaringen på antallet søknader herfra. Det lave antallet søknader og tilsagn fra Akershus og Hedmark kan til en viss grad forklares av at de ikke ble tatt med inn i prosjektet før i 2010.

Stolpediagrammet viser forholdet mellom tilsagn og avslag

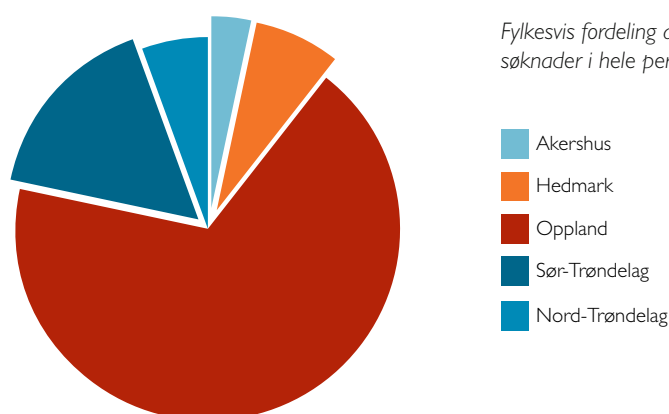

Flere tilskuddsmottakere har søkt tilskudd via pilotprosjektet Pilegrimsleden ved flere anledninger. Dette gjør at blant antallet på 56 søknader, er det 38 unike objekt. To av disse er tiltak på samme gård, men på forskjellig objekt. Av disse to prosjektene ble et tilsagn tilbakekalt i sin helhet. Tabellen viser at i løpet av årene har 21 prosjekt fått avslått sin søknad. Åtte av prosjektene som fikk avslag søkte bare denne ene gangen. Ett prosjekt ble omsøkt to ganger og fikk avslag begge gangene. De andre som har fått avslag har enten fått tilskudd på tidligere eller senere søknad. Ett prosjekt fikk avslått sin søknad i første runde, men deretter innvilget tilsagn på bakgrunn av medhold i klage.

Av 56 omsøkte prosjekt i perioden 2006-2012 har 35 objekt fått tilsagn om tilskudd. 23 tilskudd ble gitt i programmets første fase, de siste 12 etter 2010. Blant disse er 25 prosjekter ferdig istandsatt, mens syv prosjekter foreløpig ikke er ferdige. I tillegg ble to tilsagn delvis tilbakekalt og et tilsagn tilbakekalt i sin helhet. Dette betyr at 71 % av de prosjektene det er gitt tilskudd til, er helt ferdige og

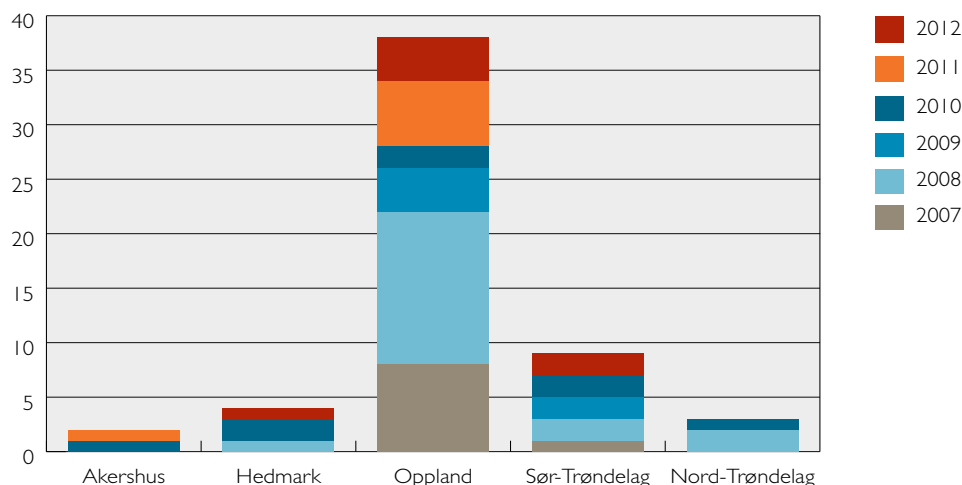
sluttrapporterte. Blant de syv som gjenstår, er fire besøkt i forbindelse med evalueringsarbeidet. Alle disse nærmer seg ferdigstilling for de tiltakene det er søkt Kulturminnefondet om. Ett av de 4 befarte objektene mangler kun siste finpuss før objektet

Granvolden Gjestgiveri ligger rett ved Søsterkirkene

Fylkesvis fordeling av søknader i hele perioden

er helt ferdig og har derfor vært i bruk som pilegrimsherberge sommeren 2013. 3 av de objektene

Fylkesvis fordeling av søknader i hele perioden. Diagrammet viser at de første søknadene kom fra Oppland og Sør-Trøndelag, og at det først i 2010 og 2011 kom søknader fra Akershus

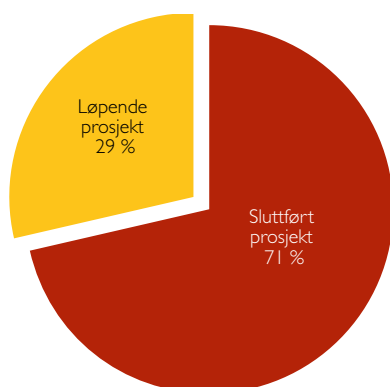
Fra interiøret i Guds Huset på Fokstugu

som ikke er ferdige fikk tilsagn om tilskudd i 2012 og har derfor ut året 2014 på å bli ferdig.

Blant de ferdig istandsatte prosjektene, har 20 prosjekter fått utbetalt hele tilsagnsbeløpet. Norsk Kulturminnefonds tilsagn utgjør en prosentandel av de faktiske kostnadene i prosjektene (totale kostnader –

av at de faktiske kostnadene har blitt redusert. Et prosjekt fikk tilbakekalt store deler av sitt tilskudd på bakgrunn av mangler og feil ved utført arbeid, og at det i denne saken ikke lyktes å finne en omforent løsning. Det siste prosjektet fikk tilbakekalt store deler av tilskuddet på bakgrunn av at tilsagnets gyldighet var gått ut, og fordi det ikke ble oppnådd kontakt med eier vedrørende framdrift i prosjektet.

Høsten 2013 viser oversikten at cirka 2/3 av innvilgede prosjekter er ferdig sluttført

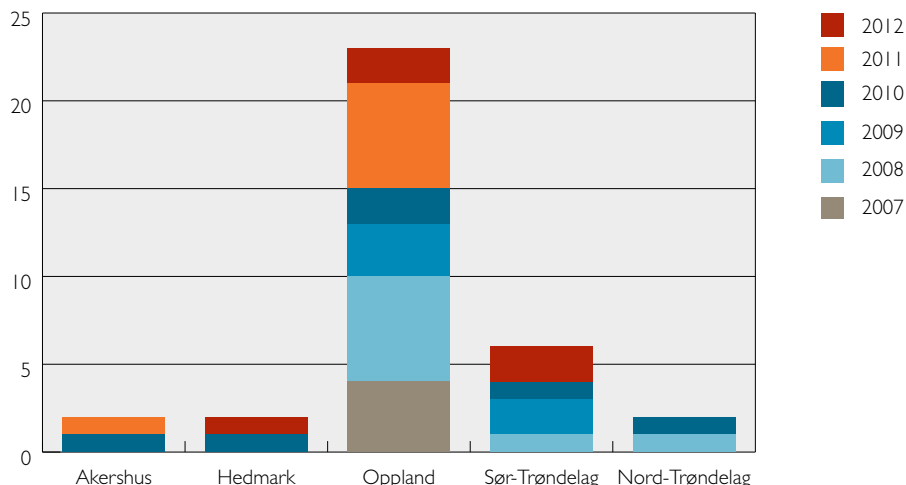

dugnad og egne materialer/maskiner). Fire prosjekt har fått utbetalt et redusert tilsagnsbeløp som følge

Områdeinndeling

I dette avsnittet presenteres hvert enkelt objekt i lys av de fire verdiskapningselementene. Objektene er delt inn i fire områder. Første område strekker seg fra Snåsa til Trondheim. Det er ikke gitt tilskudd i forbindelse med pilgrimsleden lenger nord enn Snåsa. Trondheim er satt som skille på bakgrunn av at det er hit alle ledene fører. Område 2 går fra Trondheim til Otta. Område 3 går fra Otta til Lillehammer. Her er Gudbrandsdalens regionsenter i nord og sør valgt som en naturlig avgrensning. Fjerde og siste område går fra Lillehammer til Oslo.

Fylkesvis fordeling av tilsagn i hele perioden. Diagrammet viser at søknader fra Oppland har blitt prioritert hvert år. Grafen viser også at det er et samsvar mellom antall søknader og tilsagn

I område 1 er det gitt to tilskudd, hvorav ett av dem er befart. I område 2 er seks tilskudd gitt, fem av dem har hatt besøk av fondet. I område 3 er det gitt ti tilskudd og åtte av dem er befart. I fjerde område er det også gitt ti tilskudd. Her er alle befart av fondet. Prikkene på kartene under hvert enkelt område angir hvor det er gitt tilskudd. Rød prikk betyr at det er 1-2 tilskudd, svart prikk betyr 3-4 og lilla prikk betyr over fem tilskudd gitt i et område. Stjernene angir hvor pilegrimssentrene er lokalisert.

Vurdering av objektene

Tabellen nedenfor viser en oversikt over hvor mange som hadde planlagt overnatting eller besøk ved søknadstidspunktet, og hvor mange som faktisk har gjort alvor av planene. Med besøk menes her andre aktiviteter enn overnatting som trekker folk. Både når det gjelder besøk og overnatting kan kundegrunnlaget dreie seg om pilegrimer og andre besøkende.

Litt over halvparten av de som søkte tilskudd på bakgrunn av planer om å drive overnatting for pilegrimer, driver i 2013 som planlagt. Tre av disse har fortsatt planer om å drive overnatting, men er foreløpig ikke ferdig istandsatt. Tre av dem har blitt ferdigstilt i løpet av 2013 og har derfor ikke kommet i gang med noe tilbud ennå. De resterende objektene har per i dag usikker status med tanke på overnatting, eller har ikke blitt noe av.

Når det gjelder besøk er det en litt bedre prosentsats enn overnatting. 57,2 % av de som hadde forskjellige planer for bruk, har realisert disse

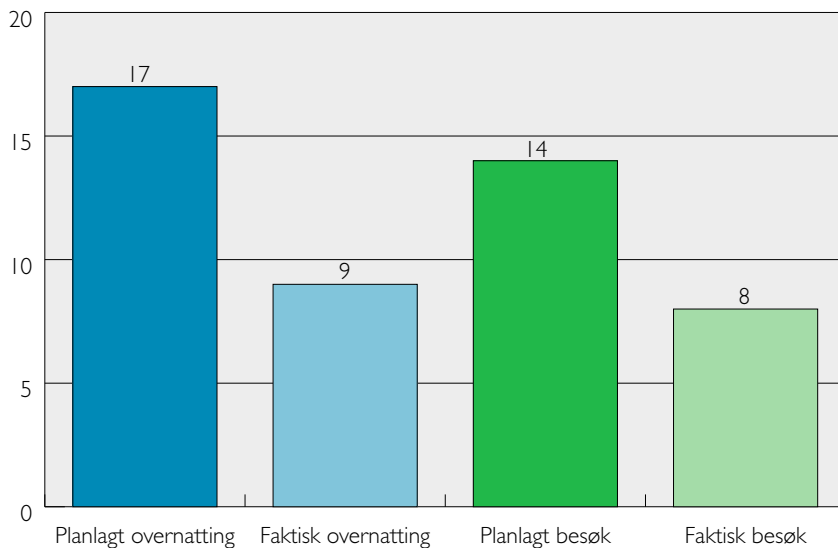
Fra vandringer.

Foto: Åse Bitustøl, Riksantikvaren

Kartet viser de godkjente pilegrimsledene

planene. Tre av prosjektene er ikke ferdigstilte og dermed ikke åpne for publikum ennå. Et prosjekt har ikke blitt noe av og et prosjekt har ikke kommet videre etter at de tiltakene det ble gitt tilskudd til var ferdigstilte.

Dette prosjektet prøvde i 2012 å søke om ytterligere tilskudd for ferdigstilling av prosjektet, men fikk da avslag. I det siste prosjektet som hadde planer om besøk ut over overnatting, har planene blitt lagt på is på grunn av vanskeligheter med regler og godkjenninger.

Diagrammet over viser at eiernes forventning om overnatting og besøk ikke er innfridd. Bare 50-60% av planlagt aktivitet ble iverksatt etter gjennomført istandsetting.

Bildet til høyre: Stabbur etter istandsetting i bruk som overnatting for pilgrimer

Evaluerer av innvilgede tilskudd i område 1

Gjennom område 1 går Nordleden som er den nordligste strekningen av de norske pilegrimsledene. Gjennom dette området går leden gjennom et mangfoldig natur- og kulturlandskap, med store jordbruksområder. Noe av det som kanskje trekker mest besøkende i denne regionen er området rundt Stiklestad.

I område 1 finner vi to objekter, som begge hadde planer om å drive overnattingstilbud for pilgrimer ved søknadstidspunktet. Det ene prosjektet, Munkeby, fikk innvilget tilsagn inntil kr 36 000 i 2008, og ble ferdigstilt høsten 2009. Planen ved

Istandsettingen har ført til at bygningen fortsatt får være en del av gårdsmiljøet, i tillegg har en restaurering framfor å bygge nytt også bidratt til miljømessig verdiskaping. Stabburet har i dag overnattingsplass for inntil 14 personer. I tillegg kan stabburet leies til møter og selskap for inntil 30 personer. Dette gjør at prosjektet også har økonomisk verdiskaping. I forbindelse med overnattingen tilbys det også frokost og matpakke, i tillegg til servering av mat på bestilling. Prisen for overnatting er 150 kroner, pluss et tillegg på kr 80 dersom det ønskes sengetøy. Så langt i 2013 har det vært 122 overnattingsgjester på gården, og det er fortsatt flere bestillinger ut over året. Det anslås at cirka 60 av gjestene i år har vært pilgrimer. Uten sengetøy gir dette en inntjening på 18 300 kroner. Med sengetøy vil summen bli 28 060 kroner.

Område 1 går fra Snåsa i nord til Trondheim i sør. Regionalt pilegrimssenter er merket med stjerne. Sirklene viser hvor objektene ligger.

søknadstidspunktet var å etablere overnattingsmuligheter for pilgrimer i et stabbur fra 1864. I dette prosjektet er planene om overnatting for pilgrimer gjennomført. Gården ligger midt mellom de gamle klosterruinene og det nye klosteret på Munkeby og dette var en stor del av grunnen for at prosjektet fikk tilskudd. Beliggenheten og nærheten til klostrene gjør at prosjektet har miljømessig verdiskaping. Stabburet hadde før istandsettingen ikke noen annen funksjon enn å være lagerplass.

I tillegg har man på stedet en økende etterspørsel etter selskapslokaler, og gjennom året har det vært flere selskap med middag og annen bevertning. Prosjektet har ikke vært blant de dyreste å gjennomføre med en sluttsum på 210 000 kroner. Dette gjør at prosjektet gjennom overnatting og utleie av lokaler har gode utsikter til å kunne tjene inn utgiftene prosjektet har hatt innen relativt få år. Nå har det imidlertid vist seg at etterspørselen etter selskapslokaler er såpass stor at man har blitt nødt til å si nei på grunn av plassproblemer. Det jobbes derfor med å ta i bruk andre bygninger, noe som igjen vil føre til nye og større kostnader.

Ved det nye klosteret som ligger inntil gården produseres det lokal ost. Denne osten er en del av tilbudet gården tilbyr. Eier av gården ønsket også å tilby drikke til osten, og slik kom ideen om å lage og selge et eget øl. Det er med på å øke stedets særpreg og egenart, og ikke minst er det en merkevare. Sannsynligheten for at det også øker plassens omdømme og stolthet er også stor. Således må vi kunne si at prosjektet også innehar kulturell verdiskaping. Til sist kommer den sosiale verdiskapingen. Stabburet er et sted hvor mennesker kan møtes. Her er det muligheter for å leie lokale til forskjellige arrangementer. I tillegg skjer det forskjellige aktiviteter på gården som for eksempel midt-sommer pub og åpen kafé. Dette gjør stedet til en møteplass hvor folk kan treffes.

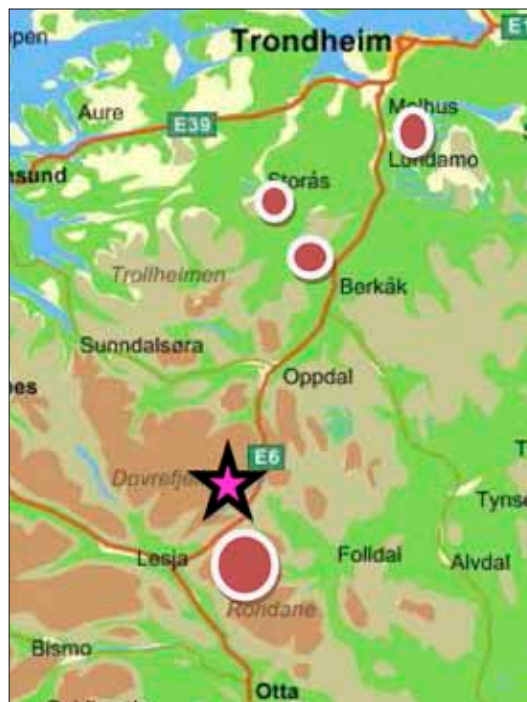
Det andre objektet, Krogsgården, som har fått tilskudd inntil kr 80 000 i område 1 hadde

også planer om å drive overnatting for pilegrimer. Dette objektet er i likhet med det foregående prosjektet et stabbur. Som ett av fire stabbur på gården, inngår det i gårdens ulike kulturaktiviteter og blir brukt som «eventyrbur» med fortellerstund under førjulsarrangement. I forbindelse med tilskudd gitt langs pilgrimsleden, er dette det nordligste prosjektet som er støttet av Kulturminnefondet.

Ved søknadstidspunktet i 2010 vurderte fondet at prosjektet hadde muligheter for å kunne gi verdi i form av alle de fire elementene. Framtidig bruk for stabburet skulle være det samme som i dag vintertid, mens det skulle legges til rette for overnatting for pilegrimer og andre besøkende i sommerhalvåret. Prosjektet er ikke helt slutført hos fondet, og det har ikke under dette evalueringsarbeidet lyktes å komme i kontakt med ansvarlig for prosjektet. Objektet ligger ikke ute på det nasjonale pilgrimssenterets nettside, og det vites derfor ikke hva som har skjedd med dette prosjektet, eller om det i dag tilbys overnatting for pilegrimer.

Evaluering av innvilgede tilskudd i område 2

Område 2 strekker seg fra Otta til Trondheim. Innen dette området går Gudbrandsdalsleden. Over Dovrefjell får man en vandring i storslått terreng. Dette er et parti de fleste vandrere ønsker å få med seg. For å bli sertifisert pilgrim, og for å få Olavs-brevet, må du vandre minst 100 kilometer langs

Område 2 går fra Trondheim i nord til Otta i sør. Regionalt pilgrimssenter er merket med stjerne. Sirklene viser hvor objektene ligger.

leden. Dette i kombinasjon med at de fleste pilegrimer ønsker å gå det siste stykket inn til Trondheim, gjør nok at område 1 kanskje er det mest populære blant pilegrimer. Området byr på et rikt natur- og kulturlandskap, men det finnes generelt få overnattingsmuligheter tilrettelagt for pilegrimer her. Der det tilbys overnatting, finnes det i tillegg lignende overnattingsstilbud i nærheten.

Engelshus under istandsetting

Innen dette området har det blitt gitt seks tilskudd fra Kulturminnefondet. Et ble tilbaketrasket høsten 2013 og er derfor ikke evaluert nedenfor. Alle disse objektene var ved søknadstidspunktet ment å være åpen for pilegrimer/allmennheten på noen slags måte. Tre av objektene planla å tilby overnatting for pilegrimer og andre etter endt istandsetting. Ett av objektene skulle fungere som mottak for pilegrimer i tillegg til å være lokale for forskjellige selskaper og tilstelninger, mens et objekt skulle være et vigslet hus for pilegrimer og andre interesserte.

Ett av objektene, Engelshus, fikk tilskudd fikk tilskudd inntil kr 340 000 i 2009 og ble ferdigstilt på slutten av året 2010. Tilskuddet ble gitt til et to-etasjes laftahus på en gammel gård i Dovre kommune, på den østlige siden av Lågen, oppe i dalsida. Bygningen det ble gitt tilskudd til, hadde tidligere vært gårdens hovedbygning, men var uten bruksverdi ved søknadstidspunktet på grunn av dårlig teknisk tilstand. Eierne ønsket opprinnelig å demontere bygningen i forbindelse med etablering av kjeller og arbeid med fundamenter. På bakgrunn av at denne løsningen ikke var nok evaluert, avsto fondet prosjektets første søknad. Etter ny og innvilget søknad ble bygningen flyttet vekk framfor demontering mens arbeidene pågikk.

Som del av et opprinnelig og verneverdig tun, hadde bygningen det ble gitt tilskudd til, stor verdi i kulturlandskapet. Bygningens plassering gjorde at det gamle firkanttunet kunne opprettholde sin form og preg, og dannet dermed en naturlig

avgrensning mot den nyere bygningsmassen på gården. På bakgrunn av dette har prosjektet helt klart miljømessig verdiskaping.

Eiernes planer for bygningen var at den skulle brukes til overnatting for pilegrimer og andre turister, sammen med en del av den øvrige bygningsmassen på gården. Eierne hadde i tillegg et ønske om å drive kursvirksomhet innen tradisjonell bakerkunst i bygningens kjeller. Før prosjektet ble påbegynt ble eierne forespeilet at det var stort behov for inntil 25 sengeplasser i dette området. De fikk også et inntrykk av at pilotprosjektet Pilegrimsleden ville bli noe stort som det var verdt å satse på. På bakgrunn av dette anså eierne at prosjektet med istandsetting av det gamle våningshuset ville gi økt næringsgrunnlag for gården. I dag er bygningen ferdig istandsatt og står tilgjengelig for utleie. På gården er det til sammen 25 sengeplasser. Prosjekts kostnad endte til slutt på kroner 1 700 000.

I 2011 og i 2012 hadde plassen mellom 75 og 80 overnattingsgjester, hvorav størsteparten var pilegrimer. Til tross for at antallet gjester som overnattet i 2013 har økt til 131 gjester (61 pilegrimer, 70 andre besøkende), er dette et svært moderat antall. Selv om prosjektet må kunne sies å ha noe økonomisk verdiskaping, er inntjeningsmulighetene svært lave sett i forhold til den store prosjektkostnaden. I tillegg står arealet i kjelleren som ble laget med tanke på bakerkurs, urørt annet enn for privat bruk. I dette arealet ligger det både et økonomisk verdiskapningspotensial, samt sosialt og kulturelt potensial med

Engelshus etter istandsetting. Gårdsanlegget ligger i den vestvendte lia i et rikt jordbrukslandskap. Gården tilbyr overnatting for pilegrimer og vanlige turister. Pilegrimsleden går rett forbi

tanke på at det her kunne vært en arena hvor folk kunne møttes og samtidig tatt vare på gamle baker-tradisjoner. Dessverre har det blitt vanskelig å få nødvendige godkjenninger fra myndighetene på plass for å kunne drive slik virksomhet.

Stedet innehar likevel noe sosial og kulturell verdiskaping. Det er en møteplass både for pilegrimer og andre besøkende, både med tanke på at flere kan overnatte i samme bygning, og fordi bygningen også leies ut til ulike selskaper og møter. I tillegg er bygningen innvendig møblert med møbler som er laget og malt av lokale håndverkere, som gjennom utleievirksomheten gjøres tilgjengelig for allmennheten.

I Dovre kommune, oppe på selve fjellet, finner vi enda et objekt på Fokstugu som er åpent for pilegrimer. Mens det foregående objektet har et moderat antall pilegrimer innom, må dette prosjektet i stor grad kunne kalles vellykket. Dovrefjell har gjennom mange hundre år vært hovedferdselsåre mellom Trøndelag og Østlandet. Pilegrimenes søken mot Nidaros økte ferdsele over fjellet, og for at de reisende skulle ha størst mulig sjanse til å komme velberget fram, fikk kong Øystein Magnusson satt i gang bygging av fjellstuer/sælehus på begynnelsen av 1100-tallet. Denne gården ble også opprinnelig bygd som fjellstue og i dag er den Norges høgstliggende helårs gårdsbruk.

I 2007 ble fondet søkt om tilskudd til istandsetting av gårdens «karstugu», som er en 1700-talls lafta bygning. Navnet har den fått etter å ha huset

gårdens ansatte menn. Bygningen gikk ut av sin opprinnelige bruk rundt 1950 og fungerte deretter som sauehus fram til 1990. Ved søknadstidspunktet var det allerede etablert overnatting for pilegrimer i to av husene på gården. Eierne ønsket imidlertid å tilføre gården og vandrere «noe mer». I 2010 ble derfor «karstugu» innviet og vigslet som Guds Huset.

Pilotprosjektet ga i sin vurdering dette prosjektet sin høyeste prioritet. Når bygningen nå er istandsatt er det fysiske miljøet og tunet på gården opprettholdt, og bygningen gir en berikelse både for de som kjører forbi med bil, for de som vandrer og som besøker stedet, og ikke minst for de som bor på der. Gården er godt besøkt av pilegrimer og andre som vandrer langs leden. I 2012 overnattet 347 pilegrimer. I tillegg overnattet mellom 20 og 30 personer som ikke anser seg selv for å være

Stue før istandsetting

Fra interiøret

Etter istandsetting med et kors på mønet

pilegrimer, men som likevel vandrer en del av leden. I 2013 hadde stedet 488 overnattingsdøgn. Dette er ikke antall pilegrimer, da det kan være flere på en overnatting. Overnattingstilbudet tilfører gården noe økonomisk verdiskaping.

Det er ingen økonomisk inntjening på selve Guds Huset, men det gir uten tvil en meget stor sosial verdiskaping. Her står begrepet møteplass sentralt. I sommersesongen bor 12 prester og bisper på gården i en uke og holder pilegrimsvandringens tradisjonelle tidebønner i bygningen. Dette trekker mange personer, også lokalbefolkningen er representert. Eierne på gården har inngått samarbeid med flere fengsel, noe som innebærer at grupper på 6 innsatte sammen med 1 prest og fengselsbetjenter, inviteres til å bo på gården i en uke. Til gjengjeld hjelper de innsatte til med fysisk arbeid på gården. Under disse besøkene arrangeres det kveldssamlinger i Guds Huset. Bygningen er åpen hele året, og den er oppvarmet vinterstid. Dette har ført til at flere skiløpere tar turen innom i vinterhalvåret. Eierne har anslått at i 2013, t.o.m. starten av september, har cirka 1850 personer besøkt Guds Huset, skjønt dette nok er et beskjedent anslag.

I Guds Huset er alle gjenstander og inventar laget av redskaper som en gang var i bruk i arbeidet på gården. Det gis omvisning i bygningen, det fortelles om gårdens og gjenstandenes historie og bruk, og dette gjør at prosjektet også gir kulturell verdiskaping.

«Karstugu» var ferdig istandsatt ved utgangen av 2009 med en prosjektkostnad på kroner 364 000.

Fondet ga kroner 70 000 i tilskudd til prosjektet.

Blant de to objektene i Dovre kommune er besøkstallene veldig ulike. Det første objektet befinner seg helt nord i Gudbrandsdalen. Mellom de to anleggene befinner det seg to andre overnattingssteder beregnet på pilegrimer. Disse har ikke mottatt tilskudd fra fondet og er derfor ikke omtalt, men må likevel tas med i vurderingen. De to anleggene ligger helt inntil foten av Dovrefjell. Som nevnt tidligere ønsker de fleste pilegrimer og andre som vandrer deler av leden å få med seg turen over fjellet. Kanskje ønsker flere av de som vandrer å overnatte nærmest mulig fjellet, slik at det er lett å starte neste etappe herfra. Dette gjør nok også at det siste objektet ligger geografisk mer gunstig til enn det første. Mange velger nok også å overnatte her, framfor hos det første nettopp på grunn av tilbudet som blir gitt gjennom Guds Huset.

I tillegg observerer eierne at flere og flere ønsker å gå bare deler av leden. Det er nok stor sannsynlighet for at slike vandrere velger Dovrefjell som utgangspunkt, noe som bekreftes av at det er mange som bor flere netter og tar dagsturer langs leden herfra. Vertskapet tilbyr å hente slike besøkende med bil til kvelden.

I område to er det også et prosjekt som foreløpig ikke er ferdigstilt, ei bygning på Kirkflå. Her finner vi en smie fra midten av 1800-tallet. Det er få igjen av denne typen smier, og som i tillegg er så lite endret. Smia tilhører en gård som med sitt typiske trøndertun og øvrige bygninger gir et helhetlig

bilde på tidligere gårdsdrift. Pilegrimsleden går like forbi gårdstunet, i et område der det tidligere også har stått en kirke. Pilotprosjektet Pilegrimsleden vurderte ved søknad i 2009 at smia ligger nært til et minnesmerke over kirkested fra middelalderen og at den med sin beliggenhet nært pilegrimsleden ville bli et naturlig stoppested for vandrere langs leden. I tillegg ble det pekt på at det langs Østerdalsleden var stor mangel på overnattingssteder.

Prosjektet fikk første tilskudd inntil kr 192 000 fra Kulturminnefondet i 2009. På grunn av en omdisponering og økt arbeid med påfølgende kostnader, ble prosjektet derfor oppdelt og omsøkt på nytt i 2012 hvor det da ble gitt tilsagn inntil kr 132 000. De første tiltakene det ble gitt tilskudd til ble ferdig istandsatt i 2011 med en kostnad på kroner 336 000. Det siste delprosjektet er foreløpig ikke ferdig, men eier håper å være i mål våren 2014. Etter istandsettelse er målet at smia skal brukes i forbindelse med overnatting for pilegrimer. I tillegg er det ønskelig at skoleklasser og andre skal kunne komme og se og lære noe om bygget og dets historie. Dette gir et potensial for både økonomisk, sosial og kulturell verdiskaping.

I tillegg ligger smia på sin opprinnelige plassering, i trygg avstand fra gårdstunet og istandsettelsen bidrar til at gårdens opprinnelige miljø opprettholdes. I tillegg gir den en berikelse av miljøet for de som vandrer forbi og det er således snakk om miljømessig verdiskaping. Observasjoner gjort av eier tyder på at det går en del vandrere i dette området, og prosjektet kan derfor sies å være realistisk.

Et annet prosjekt i dette området er et misjonshus tatt i bruk våren 1959, Rennebu Misjonshus). Denne bygningen har en spesiell konstruksjon. Veggene i huset er i stående plank med under og overliggende rammer. Mellom plankene er det laftevatt. Utvendig har det blitt brukt profilerte fjøler som stående panel, mens det på innsida er brukt pløyde fjøler. Bygningens tømmer kom opprinnelig fra en «tyskerstall» ved Trondheim, bygd under andre verdenskrig. Bygningen brukes i forbindelse med møter, fester, minnesamvær, kirkekafe, basarer, fødselsdager og konfirmasjonsselskaper.

Det ble i 2012 gitt tilsagn inntil kr 140 000 til istandsetting av bygningen. Framtidig bruk ville være samme som i dag, men misjonshuset skulle i tillegg legges til rette for praktisk mottak av pilegrimer på gjennomfart. Huset ligger like ved den lokale kirka og har en avstand på 101 kilometer til Nidaros. Som nevnt innledningsvis i avsnittet må det vandles minimum 100 kilometer langs leden for at man blir sertifisert pilgrim og får Olavsbrevet. Dette gjør dette prosjektet egnet i forhold til pilegrimer. Prosjektet har således et miljømessig, samt noe økonomisk og sosialt verdiskapingspotensial. Tilsagnet er gyldig ut 2014. Det har i forbindelse med evalueringen ikke lyktes å komme i kontakt med ansvarlige for prosjektet. Det er foreløpig ikke utbetalt noe av tilskuddet, og det har heller ikke blitt rapportert inn til fondet om prosjektets status eller fremgang. Det vites derfor ikke hva som skjer med dette objektet.

Neste prosjekt i samme område er en gammel fogdegård i Melhus kommune med to tiltak, istandsetting av skifertak på drengestua og reparasjon av stabburet. Gårdsanlegget består av seks bygninger og er et tidstypisk og bevaringsverdig trønder-tun. Eier fikk innvilget to tilskudd fra fondet på to forskjellige objekt på samme den samme gården. Det første tilskuddet ble gitt i 2008 til Drengestua på gården. Dette er en bygning trolig fra midten av 1800-tallet som tidligere ble brukt til innlosjering av statlig reisende og gårdens arbeidsfolk. Ved søknadstidspunktet var det allerede etablert overnattingstilbud for pilegrimer på gården. Det drives i tillegg med aktiviteter som grønn omsorg, agroturister fra Europa, åpen gård og besøk fra barnehager og skoler. Pilotprosjektet vurderte anlegget som helhet som et viktig overnattingssted for vandrere. Fondet vurderte at tiltakene ville kunne gi økonomisk og kulturell verdiskaping.

I følge søknad skulle ikke Drengestua brukes innen selve tilbudet til pilegrimer, men den ville være et viktig ledd i en praktisk gjennomføring av en videreutvikling av gårdens alle aktiviteter. Ved istandsettingen av bygningen har det tradisjonelle firkanttunet blitt opprettholdt, og det gjør også at helheten i anlegget bevares. Prosjektet stod ferdig i starten av 2012 med en projektkostnad på kroner 528 000. Fondet ga tilskudd inntil kroner 119 000. I 2010 fikk eier tilskudd til stabburet på gården. Dette tilsagnet ble i 2013 tilbakekalt i sin helhet på bakgrunn av at tilsagnet ikke lenger var gyldig. Da det var flere år siden prosjektet var omsøkt, mente fondet at projektkostnadene ville ha økt siden kostnadsoverslaget var utarbeidet og at det på bakgrunn av dette kunne være mer hensiktsmessig for tilskuddsmottaker å søke på nytt.

Fondet har i forbindelse med evalueringsarbeidet vært i kontakt med eier for å få informasjon om dagens drift og informasjon om pilegrimstilbudet, men eier har ikke hatt tid til å komme med en tilbagemelding innen fondets arbeidsfrist. Anleggets nettside og sider på sosiale medier viser at det er stor aktivitet på gården, men det vites ikke hvor stor del av det som omhandler pilegrimer. Pilotprosjekt Pilegrimsleden registrerte 21 overnattingsdøgn på gården i 2010.¹

1 Pilotprosjekt Pilegrimsleden: Pilegrimsleden i Sør- og Nord-Trøndelag. Statistikk som vedrører overnattingssteder, merking og skjøtsel, kulturminner/infotiltak og registrering av vandrere. 2010. Trondheim.

Smie under istandsetting. Framtidig bruk skal være enkel overnatting

*Rennebu Misjonshus ligger
like ved leden*

*Istandsetting av drengestua
på Fogdegårdstunet bidrar
til å bevare bygningen og
firkanttunet*

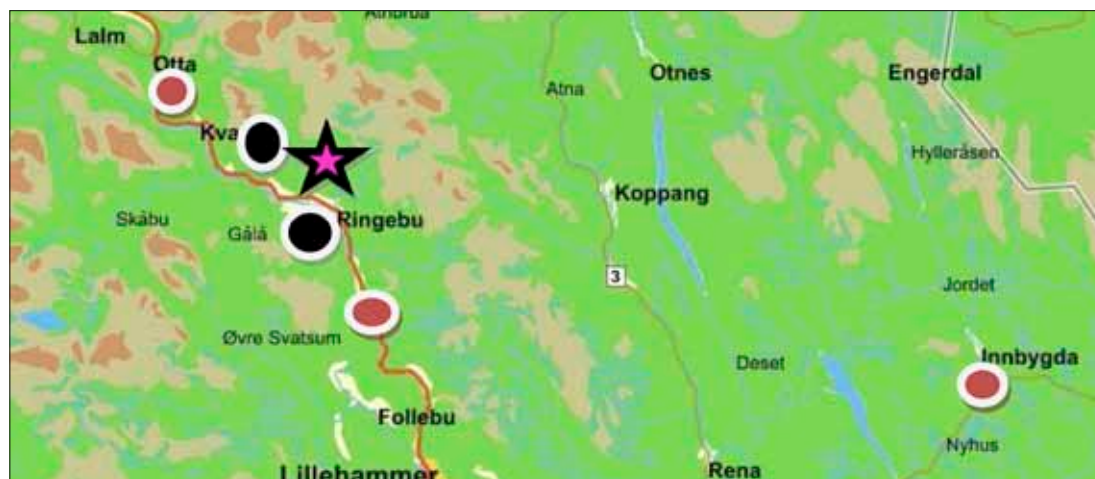
Evaluering av innvilgede tilskudd i område 3

Område 3 strekker seg fra Otta til Lillehammer. Gjennom dette området går Gudbrandsdalsleden og Østerdalsledene. Langs Østerdalsledene går pilegrimene lange strekninger i ubebodde fjell- og skogsområder. Dette gir naturlig nok rom for opplevelse knyttet til naturen, samt tid for ro og ettertanke. Samtidig betyr det at det kan være langt mellom både overnatting og andre tilbud for pilegrimer. Dette bekreftes av at det langs denne leden kanskje er det dårligste overnattingstilbudet. Langs Gudbrandsdalsleden er overnattingstilbudet derimot mye bedre. Her finnes det flere muligheter innen relativt kort avstand. Observasjoner tyder på

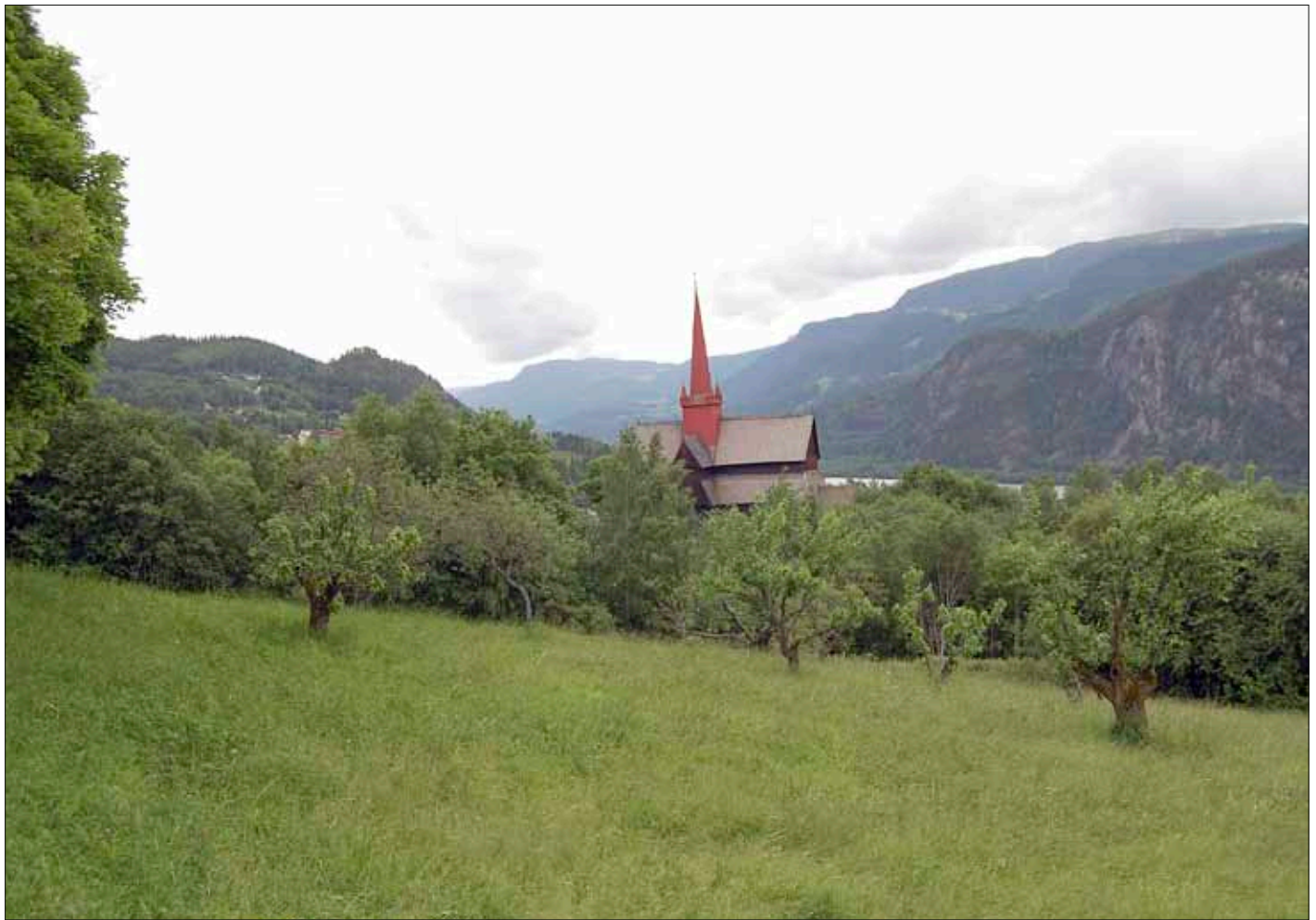
at mange pilegrimer velger å ta kollektiv transport gjennom store deler av dette området, for så å gå gjennom område 2. I tillegg går mange pilegrimer langs E6 i stedet for å følge selve leden flere plasser. Alle tilskudd i dette området er gitt innen Oppland fylke, bortsett fra et i Hedmark.

Oppe i en bratt vestvendt dalside finner vi en historisk hage knyttet til en gammel prestegård, Ringeby prestegårdshage. I det samme området ligger også en stavkirke hvor dens eldste deler er datert til begynnelsen av 1200-tallet. Prestegården omtales for første gang i et diplom fra 1458, men hovedhuset og hagens historie løper tilbake til 1743. Pilegrimsleden går forbi stavkirken, opp langs hagen og opp på hovedveien forbi preste-

Bildet viser litt av hagen foran Ringeby prestegård

Område 3 går fra Otta i nord til Lillehammer i sør. Her er også et objekt langs Østerdalsleden beskrevet. Regionalt pilegrimssenter er merket med stjerne. Sirklene viser hvor objektene ligger.

Ringebu stavkirke sett fra prestegården

gården. Kulturminnefondet ga i 2007 tilsagn inn kr 100 000 til en restaurering og oppgradering av den historiske hagen. Prestegården drives i dag av en stiftelse og i sommerhalvåret tilbys det omvisning i stavkirken, stavkirkeutstilling i hovedhuset, samt flere kunstutstillinger.

Pilotprosjektet selv beskrev dette prosjektet som mer perifer i forhold til pilotprosjektets satsningsområde. Fondets vurdering var at den gamle hagen er et bindeledd til stavkirken med kirkegård. Dette miljøet er et av de sentrale stoppestedene langs Pilegrimsleden og det ble vurdert at en restaurering og oppgradering av hagen ville kunne virke positivt for bruken av stedet. En gang i tiden var prestegården og stavkirken kjente landemerker for de reisende gjennom Ringebu og Gudbrandsdalen og man hadde et vidt utsyn over dalen nedenfor herfra. I dag har krattskog og mangel på beitedyr gjort sitt til at utsikten fra kirken og prestegården i det store og hele er borte og til at kulturlandskapet er mindre åpent. Til tross for dette kan prestegårdshagen sies å gi miljømessig verdiskaping. Den gir en helhet til et historisk område, den framstår i stor grad slik den gjorde fra gammelt av og den gir en visuell og estetisk berikelse for de som vandrer leden forbi anlegget.

Restaureringen av hagen er bygd på en omfattende historisk dokumentasjon om hvordan den kan ha sett ut, og vi kan derfor snakke om at det har kommet noe kulturell verdiskaping ut av dette. Hagen har i tillegg til å gi miljømessig og kulturell

verdi, i stor grad også utløst sosial verdiskaping. Hvert år utøves det en stor dugnadsinnsats i forbindelse med hagen. 20-25 frivillige damer arbeider to og to sammen en uke i stekk gjennom hele sommeren for å holde hagen i hevd. I tillegg er det rundt 20 frivillige karer som klipper plen. Under restaureringen av hagen var det i tillegg flere asylsøkere og lokale pensjonister som bidro med dugnadstimer i hagen.

Hvert år er området i tillegg besøkt av cirka 300 skoleelever. Det formidles ikke spesifikt om Pilegrimsleden til disse skolebarna, men de elevene som kommer fra Fåvang vandrer leden på veg hit. Anlegget har skapt et veldig engasjement blant de frivillige som også har nådd ut til lokalmiljøet. Mange lokale tar med seg gjester hit. I tillegg er en av utstillingene laget av lokale barnehager, og dette fører til mange besøkende. Flere av «barnehageforeldrene» kommer også tilbake for å feire dåp, konfirmasjon osv her. Det må kunne sies at det her foregår en betydelig sosial verdiskaping, selv om det ikke er hagen alene som utløser det, men anleggets helhet.

Selve hagen er gratis å besøke og det kan derfor sies å være lite økonomisk verdiskaping knyttet til dette prosjektet. Hagen må likevel sees i sammenheng med resten av anlegget. Ideen bak å sette i stand hagen var at stiftelsen skulle ha et ekstra bein å stå på. Dette har de i stor grad lyktes med. Hagen har blitt et objekt i seg selv, og det kommer grupper kun for å se på hagen. Det koster som nevnt ingenting for de som bare ønsker å se hagen, men stiftel-

sen opplever at de som kommer for å se hagen, også betaler for å se utstillingene. Hagen genererer også noe inntekt i seg selv, da det selges stiklinger og stauder fra flere av blomstene.

I 2012 hadde anlegget 3938 besøkende. Billettprisen for å se utstillingene er 40 kroner for voksen og 20 kroner for barn. Grupper over 10 personer betaler 30 kroner per person. Hvis man ønsker fellesbillett med stavkirken økes billettprisen med 20 kroner for voksne og grupper, og 10 kroner for barn. Om man regner med et gjennomsnitt på 33 kroner per billett, ga besøkstallet i 2012 en inntekt på cirka 130 000. Besøkstallet i 2013 har økt betraktelig til 4200 besøkende. Det telles ikke hvor mange av de besøkende som er pilegrimer, men anslaget er at antallet har økt betraktelig fra 2012 til 2013. Om man regner med samme gjennomsnittspris per billett, blir inntekten for 2013 oppunder 140 000 kroner. I tillegg kommer inntekter fra kunstsalg, utleie av lokaler til arrangement, og salg fra hagen.

Arbeidet og innsatsen som blir lagt ned på prestegården har i tillegg ført til at det lokale næringslivet er involvert. Til sammen bidrar de med 100 000 kroner fordelt på 3 år. Til gjengjeld har de anledning til å bruke anlegget gratis et gitt antall ganger i løpet av et år. Også kommunen har fått øynene opp for anlegget og dets verdi, noe som har ført til at årlig driftstilskudd har økt fra 50 000 til 100 000 kroner. Prosjektets totale kostnader endte til slutt på like under 500 000 kroner i 2008. Med tilskudd

fra kommune og næringsliv, samt inntekter basert på salg og billetter, kan vi si at det i dette prosjektet også er snakk om en økonomisk verdiskaping.

I område 3 finner vi i tillegg tre objekt som på ulik måte er litt perifere i forhold til Pilegrimsledens måloppnåelse. Det første objektet, Hundorp Nedre, er i dag en privat bolig som ikke tilbyr noe som helst for pilegrimer eller andre besøkende. Hovedhuset på gården fikk i 2012 tilsagn inntil kr 258 500 til omlegging av skifertak. Bygningen ble reist i 1900 som hotell/landhandleri og skysstasjon. Gårdens øvrige bygninger består av fjøs/låve/drengestue, lagerbygning, kolbu og mat- og kornstabbur. Med unntak av kolbua er alle bygningene dekket med skifertak og de danner et helhetlig uttrykk hvor arkitektur og byggeskikk er meget enhetlig. Gårdsanlegget ble reist i en tid som var preget av store endringer i byggestrukturen i Gudbrandsdalen på grunn av etablering av jernbanen. Tilsvarende eller lignende anlegg ble etablert i nærheten av jernbanestasjonene langs hele dagen, men i dag er svært få tilbake i original stand. De aller fleste anleggene er helt borte.

Gården representerer som sådan et spesielt vitnesbyrd om en tid som omformet bygdene i dalen med ulike sentrumsfunksjoner. Kulturminnefondets vurdering var at bygningen ikke har noen spesiell bruksverdi knyttet til Pilegrimsleden, men at den har opplevelsverdi som kulturminne langs leden. Gårdstunet ligger i umiddelbar nærhet til Dale-Gudbrands gard som er pilegrimssenter og 1000-årssted for Oppland fylke. Tunet ligger i til-

*Hundorp Nedre etter
istandsetting av taket*

Bildet viser tilstand før istandsetting

legg helt inntil fylkesvei 256 og 300 meter nedenfor E6, og helt inntil jernbanen. Tunet er derfor godt synlig for veifarende og turister.

Det må likevel stilles spørsmålsteget ved opplevelsesverdien det gir for pilegrimer. De fleste pilegrimer vandrer i dette området langs eller i nærheten av E6. Bygningen ligger i en helling, gjemt bak flere andre bygninger, noe som gjør at det kun er deler av taket som er synlig fra E6. Gården var og er fortsatt nærmeste nabo til Hundorp stasjon, og fra gammelt av var kryssingspunktet med fast ro-rute over Lågen fra Lia her. Senere ble vegbru bygd på omtrent samme sted. Dette ga mye trafikk i området og landhandelen var et knutepunkt og en møteplass for både bygdefolk og reisende.

Murverket ble murt i tråd med opprinnelig utførelse

I dag er tilfellet et annet. Bygningen er uten tvil støtte- og verneverdig på grunn av sin spesielle historie og beliggenhet, men ligger helt i grenseland innenfor hva som kan sies å ha verdi for pilegrimsleden. Bygningens historiske verdi kommer heller ikke fram noe sted for de som vandrer og som ikke kjenner området. Sett i lys av de fire verdiskapingselementene, er det kun snakk om at dette prosjektet gir nesten ingen miljømessig verdiskaping for den som vandrer. Det gir likevel isolert sett en miljømessig verdi for dette kulturmiljøet.

Neste prosjekt i samme område er også et prosjekt som ikke har noen bruksverdi for pilegrimer. Tidlig på 1700-tallet ble det bygd en vei kalt Gammelvegen gjennom Sør-Fron kommune. Den gamle vegen går parallelt med dagens E6 forbi Sør-Fron kirke hvor det tidligere var sammenhengende steinmur på begge sider av vegen (cirka 2,1 kilometer). Murene er forstøtningsmurer av naturstein med enkle murvanger i tørrmurt konstruksjon. Veien var tidligere også en del av Kongeveien. Veien brukes i dag som lokal vei, og før istandsetting var murene meget falleferdige. I søknaden ble det lagt vekt på at allmennheten vil ha interesse av at murene blir istandsatt. Pilegrimsprosjektet i Oppland vurderte i tillegg at de gamle steinmurene langs vegen ga vandring på denne strekningen en spesiell kulturhistorisk ramme. Kulturminnefondets vurdering gikk ut på at murene går gjennom et vakkert kulturlandskap og utgjør en særegen konstruksjon som beriker landskapsopplevelsen.

Murene langs Gammelvegen ble inndelt i flere delprosjekt og fikk innvilget tilskudd både i 2008 og i 2011, henholdsvis på kr 210 000 og kr 300 000. Begge delprosjektene ble sluttført i 2012 med en kostnad på henholdsvis 910 000 og 1 218 375 kroner. Prosjektet vil ikke generere noen form for inntekt. Her er det kun snakk om en miljømessig verdiskaping for de som passerer forbi. Gammelvegen følger E6 og de fleste som passerer med bil følger trolig hovedvegen. Personer som arbeidet med istandsetting av muren har forklart at de pilegrimene som ble observert i området vandret langs E6 i stedet for å følge Gammelvegen. Skiltningen i området er mangelfull, og dette kan være mye av årsaken til at de fleste ikke velger å gå utenom veistrekningen med murene. Dette fører til at også den miljømessige verdiskapingen er lav, og det kan også stilles spørsmålstegn ved hvor stor av allmennheten som dermed får glede av murene.

I umiddelbar nærhet til Gammelvegen finner vi den gamle storgården Sygard Grytting på et platå midt i dalsida. På denne gården finner vi det største av i alt 4 bevarte langloft fra før 1537. Det er også trolig de eneste restene av et herberge fra katolsk tid i Norge. I denne bygningen var det allerede etablert overnattingstilbud for pilegrimer, men eier ønsket å skjerme middelalderloftet ved å legge hjelpe- og risikofunksjoner i en avlastningsbygning i brannsikker avstand. Til dette formålet søkte eier i 2008 om å sette opp og å reparere en gammel tømmerbygning, trolig fra 1700-tallet. Huset som skulle settes opp var

en tidligere «tørrstugu», et tørkehus for korn. Bygningen stod opprinnelig på en annen gård i bygda, men var i ferd med å gå tapt. Denne ble kjøpt av tilskuddsmottaker og deretter lagret på gården i ti år.

I 2008 ga fondet tilsagn inntil kr 63 000 til istandsetting til det som var igjen av selve tømmerkjernen, mens det i 2010 også ble gitt tilskudd til blant annet nytt tilbygg i reisverk, fundamenter og takteking. Dette anlegget gir verdiskaping i form av alle de fire elementene. Det gamle tørkehuset er en del av det gamle tunet og et fysisk element som beriker miljøet for de besøkende. På gården er det overnattingstilbud i flere av bygningene, alt fra høystandardprodukt til enkel overnatting for pilegrimer. I tillegg huser gården flere møter, arrangement og selskap. Dette gjør stedet til en møteplass. Eier selv gir omvisninger med historier til gården og området. I tillegg serveres det hjemmelaget og kulturhistoriske måltider med lokale råvarer. Dette gir høy kulturell verdiskaping. I tillegg har anlegget økonomisk verdiskaping.

Selve tørkehuset har ikke blitt utleid til pilegrimer før sesongen 2013 og har foreløpig derfor bare hatt begrenset økonomisk inntjening. I 2012 overnattet cirka 20 pilegrimer på gården, mens det tallet har økt formidabelt til 120 i 2013. Det er imidlertid flere innom som ikke overnatter. I tillegg har gården hatt cirka 100 gjestedøgn i løpet av vinteren/våren 2012/13, cirka 400 gjestedøgn i løpet av juli og august og cirka 100 i september 2013. Ikke alle disse gjestedøgnene innebærer overnatting, noen

Et gammelt tørkehus lå lagret i flere år før istandsetting tok til. Her er eieren i samtale med representanter fra fylkeskommunen

Huset fungerer må som badehus og overnattingssted med kjøkken

har kun benyttet serveringstilbudet. Dette anlegget ligger gunstig til i et vakkert terreng. I tillegg finnes det ikke mange synlige middelalderbygninger langs leden som kan sette pilegrimenes tanker i sving. Det finnes mange kirker langs leden, men på denne gården er man i en særstilling fordi man har den eneste profane bygningen fra høymiddelalderen som attpåtil opprinnelig kan ha vært et herberge for pilegrimer. Dette er etter all sannsynlighet et stort trekkplaster for mange som vandrer.

Det første prosjektet på tørkehuset stod ferdig i 2009, mens det andre stod ferdig ved utgangen av 2012. Til sammen har fondet gitt kroner 279 000 i tilskudd til prosjektet. Den totale prosjektkostnaden for tørkehuset ble kroner 522 000.

Det siste objektet har også problemer i forhold til hvor mange som faktisk vandrer forbi. Husmannsplassen Sandbumoen oppført på midten av 1800-tallet stod ubrukt på grunn av bygningens tilstand. Planen ved søknadstidspunktet var å drive utleie enten som bolig eller som ledd i næringsvirksomhet rettet for fritidsaktiviteter/kultur/Pilegrimsleden. Prosjektet ble også vurdert innenfor pilotprosjektet «Nord-Gudbrandsdalen og Valdres», men endte til slutt under Pilegrimsleden.

Objektet ble ved søknadstidspunktet i 2008 vurdert av Kulturminnefondet til å ha økonomisk og miljømessig verdiskapingspotensial. Husmannsplassen ligger svært idyllisk og usjenert til, og med istandsettelse av våningshuset gir den en

Våningshuset på Sandbumoen skal brukes som overnattingssted

stor berikelse av det fysiske miljøet og landskapet. I tillegg opprettholdes det gamle tunet på plassen. Plassen er velegnet til utleie både for pilegrimer og andre besøkende. Problemet med dette prosjektet er ikke mangelfull skilting. Her er det selve terrenget som byr på utfordring. Leden går rett opp lia og rett ned igjen. Terrenget er svært bratt og lite tiltalende. Observasjoner tilsier at de fleste som vandrer forbi her velger å gå E6 framfor å følge leden. Det er også en utfordring at det faktisk er få som vandrer i dette området, da mange benytter seg av tog eller buss på denne strekningen.

De tiltakene det ble gitt tilskudd til fra Kulturminnefondet ble ferdigstilt høsten 2013. Arbeid med vann og avløp er utsatt til 2014. Det har i tillegg tatt lang tid å komme til en enighet vedrørende anleggsbidrag for strømtilkobling mellom eier og kraftselskap, men en løsning er nå på plass. Dette betyr at alt ligger til rette for at det kan være snakk om en inntjening og dermed noe økonomisk verdiskaping fra 2014. For de tiltakene det ble gitt tilskudd til via Kulturminnefondet, endte den totale prosjektkostnaden på 860 000 kroner. Fondet ga tilsagn inntil kr 255 000.

I område 3 finner vi en treskelåve fra 1865 på gården Tromsnes som fikk tilsagn inntil kr 267 000 i 2011. Låven står på et gårdsbruk med flere gamle og verneverdige bygninger, og ligger cirka 500 meter fra Pilegrimsleden. Det var allerede ved søknadstidspunktet etablert overnattingstilbud i gårdens drengestue, men det var planer om å ta i bruk

treskelåven for et enklere overnattingstilbud for pilegrimer. I tillegg skulle låven brukes som lager og som gårdsmuseum. Bygningen er stor og har et monumentalt preg og utgjør derfor et vesentlig element i gårdstunet. Den miljømessige verdiskapningen er derfor stor.

Treskelåven var opprinnelig tekket med villskifer. Under i standsettingen ble taket brukt som arena for kunnskapsinnhenting og opplæring av håndverkere, og på bakgrunn av dette kan vi snakke om en kulturell verdiskapning. Tiltakene på låven ble ferdigstilt i starten av 2012 med en prosjektkostnad på kroner 889 000. Med gårdsmuseum og overnatting ville låven hatt stort potensial for sosial og økonomisk verdiskapning. I dag er den kun i bruk som lager. Eier har fortsatt planer om å etablere gårdsmuseum, men har foreløpig ikke fått tid til det. I og med at planene for treskelåven foreløpig ikke har blitt noe av, er det heller ikke snakk om noen økonomisk verdiskapning i dette bygget. Det vil likevel være noe sosial verdiskapning, da flere av de som overnatter får en omvisning blant gårdens bygninger på forespørsel. Eier har i tillegg fått gode tilbakemeldinger fra pilegrimer som har hatt mulighet til å vandre rundt i gårdsmiljøet, noe som tyder på at den miljømessige verdiskapningen er tilstede.

Til tross for at det ikke er overnattingstilbud i selve treskelåven, har gården en årlig omsetning på mellom 100 000 – 150 000 kroner i utleie. Døgnprisen for rom begynner på kroner 500 og øker med kroner 100 per person ekstra som skal over-

Tekking av tak med villskifer.

Foto: Henning Olstad, Norsk Håndverk

Treskelåven ferdig istandsatt.

Foto: Henning Olstad, Norsk Håndverk

natte. Det årlige antallet overnattingsgjester er veldig varierende, men i 2013 var cirka 20 av gårdens gjester pilegrimer.

I Øyer kommune finner vi to prosjekt som har fått tilskudd via pilotprosjektet pilegrimsleden. Det første prosjektet er en sammenbygd hovedbygning fra 1750 og en kårbygning fra mellom 1750 og 1800 på en av tre gårder som danner et klyngetun hvor Vedum Nistugun er ett av disse. Bygningene ligger vegg i vegg og er knyttet sammen med et mellombygg og det er få tilsvarende tun igjen i Gudbrandsdalen. En istandsetting ville være svært positiv for opplevelsen av gårdsanlegget og for bevaringen av en stadig sjeldnere tunformasjon i denne regionen.

Gården Vedum Nistugun ligger høyt oppe i lia med god utsikt over dalen

Det ble opprinnelig søkt om tilskudd til utbedring av begge bygningene, men det ble kun gitt tilsagn til hovedbygningen. Gården var på Håkon Håkonsens tid² kongsgård og pilegrimsleden var gårdsvegen fram til omkring 1900. Bygningene var ikke i bruk og hadde stått ubebodd i en årrekke ved søknadstidspunktet i 2008. Planen var at begge bygningene etter istandsetting skulle benyttes til næringsvirksomhet i større grad, herunder overnatting for pilegrimer, arrangementer av mindre selskaper, utstillinger og lignende. Dette betyr at den sosiale verdiskapingen i utgangspunktet hadde et stort potensial. I tillegg kunne anlegget generere økonomisk verdiskaping, men pilotprosjektet pilegrimsleden prioriterte ikke anlegget høyt i sin anbefaling på bakgrunn av at det allerede var god tilgang på pilegrimsovernatting i kommunen.

Fondet vurderte at tilknytningen til leder var åpenbar og at prosjektet hadde et miljømessig og økonomisk verdiskapingspotensial. Her burde det også vært vurdert at tiltaket hadde sosialt verdiskapingspotensial. Kulturminnefondet ga tilsagn inntil kr 129 500, og de tiltakene det ble gitt tilskudd til fra fondet ble ferdigstilt ved utgangen av 2009. Den totale prosjektkostnaden endte på kroner 770 000. Det har i forbindelse med denne evalueringen ikke lyktes å komme i kontakt med eier av anlegget, og anlegget ligger ikke ute på det nasjo-

² Konge i Norge mellom 1217 og 1263

nale pilegrimssenterets oversiktskart. Det vites derfor ikke om prosjektet har kommet i gang med de planene som var lagt for framtiden.

Det andre prosjektet i Øyer kommune er ei smie fra 1800-tallet på gården Simengård. Smia ligger i nærheten av den fredede plassen Kjørkehaugen hvor det stod en kirke fram til 1728. Plassen holdes godt i hevd og benyttes fra tid til annen til gudstjenester, barnedåp og bryllup. Pilegrimsleden passerer forbi og dette området er et naturlig stoppested langs leden. Fondet ga i 2012 tilskudd inntil kroner 123 500 til prosjektet. Prosjektet er ikke ferdigstilt, men eier antar at arbeidene blir ferdig våren 2014. Prosjektets totale kostnader er budsjettert til kroner 392 000.

Smia har ingen bruksverdi, og skal i framtiden kun inngå som et opplevelsesmessig element i kulturlandskapet knyttet til leden. Dette betyr at prosjektet kun har et miljømessig verdiskapingspotensial. Ifølge eier blir det stadig observert pilegrimer i dette området. Smia ligger cirka 150 meter fra Kjørkehaugen og eier vurderer selv at den for det meste kun vil utgjøre en naturlig opplevelse i landskapet, og at bare et fåtall pilegrimer faktisk vil gå opp til selve bygningen.

Siste prosjekt i område 3 er en tømret husmannsstue på Mandfloen, bygd i siste halvdel av 1700-tallet på et småbruk som har vært uten fast bosetting de siste 40 årene. Dette er det eneste prosjektet i dette området i Hedmark fylke. Stua er en del av et verneverdig gårdstun med til sammen fire tømrede

hus. Bygningsmiljøet på denne plassen virker representativt for byggeskikken i området og representerer både byggeskikken på en husmannsplass og selve husmannshistorien.

Fondet er vanligvis noe skeptisk til å gi støtte til flytting av bygninger, men i dette tilfellet var det tungtveiende årsaker til at bygningen måtte flyttes. Riksvegen lå så nært til at bygningen ikke kunne settes i stand der den stod, i tillegg var det manglende drenering mellom veg og husveggen, noe som førte til at det kom opp 40 centimeter med vann inne i huset. Huset ble derfor flyttet 4 meter vest for vegen og 2 meter nord på grunn av en brønn. Flyttingen ble gjort på en slik måte at tunet og forholdet mellom husene ble bevart. Eier ønsket å tilby overnatting for pilegrimer. Fordi det hører 500 meter strandlinje til eiendommen, skulle overnatting også tilbys sportsfiskere.

Det ble vurdert at tiltaket hadde både miljømessig og økonomisk verdiskapningspotensial. Prosjektet har mottatt støtte fra fondet i to omganger. Første tilskudd ble gitt i 2010, mens tilskudd to ble gitt i 2012. Begge prosjektene ble ferdigstilt i 2013, men fordi det ennå mangler noe innvendig istandsetting, har eier ikke kunne tilbydd overnatting denne sesongen. Bygningen antas å stå helt ferdig sommer 2014, og det er da håp om at prosjektet kan gi noe økonomisk verdiskaping. Til sammen har de to prosjektene mottatt kroner 380 000 i støtte fra Kulturminnefondet, mens den totale kostnaden ble på 1 360 000 kroner. Til tross for at prosjektet ikke er

Smia på Simengård under istandsetting.

Foto: Per Kristian Simengård, privat arkiv

Bildene neste side: Øverst: Mandfloen, bildet er tatt under istandsetting og viser nærhet til veien.

Foto: Elfrid Skjæraasen

Bildet under viser hele tunet.

Foto: Elfrid Skjæraasen

Område 4 går fra Lillehammer i nord til Lillestrøm i sør. Regionalt pilegrimssenter er merket med stjerne. Sirklene viser hvor objektene ligger

ferdigstilt, har det ved flere anledninger vært pilegrimsfrokoster, kafferaster for pilegrimer og andre samlinger på tunet sommerstid siden 2011.

Neste år skal det i tillegg arrangeres slektsstevne på eiendommen med samling i kirken med vandring langs pilegrimsleden tilbake til plassen. Summen av dette er at prosjektet allerede gir sosial verdiskaping, mens det i framtiden er et potensial for enda mer. Eier planlegger nå restaurering av flere hus på gården, i tillegg til at det skal legges til rette for overnatting i flere av bygningene.

Evaluerings av innvilgede tilskudd i område 4

Gjennom område 4 går både Gudbrandsdalsleden, deler av Østerdalsledene og Romeriksleden. Mange starter her sine vandringer fra Mariakirkens ruiner ved Gamlebyen i Oslo. Herfra kan du velge å følge leden enten vestover eller østover. Området innehar flere populære steder, blant annet Nordens største gravhaug, Raknehaugen, og Eidsvollsbygningen. Området rundt Granavollen er som nevnt tidligere svært populært for pilegrimer. Her er nok Søster-

Steinringen på Biri er et kjent kulturminne. Husmannstugua ligger like ved og leden går rett på oversida

kirkene av stor betydning for mange pilegrimer, i tillegg til en satsning på pilegrimsaktiviteter fra kommunens side.

Gjøvik kommune finner vi to prosjekter som ligger med bare noe hundre meters mellomrom. Begge fikk tilskudd i 2011, og de nærmer seg ferdigstilling på de tiltakene det er gitt tilskudd til fra Kulturminnefondet. Det første prosjektet, Husmannsstugua, var i følge søknaden tiltenkt overnatting for pilegrimer. Objektet som har fått tilskudd er et tidligere bolighus på en husmannsplass, datert til cirka 1740. Da det rundt 1800 ble etablert et nytt bolighus på stedet ble objektet gjort om til grisehus, hønsehus og bryggerhus. Eier ønsker å føre bygningen tilbake som bolighus, og å tilby overnatting for pilegrimer.

Pilegrimsleden runder eiendommen og bygningen bidrar således til en miljømessig verdiskaping langs leden. I tillegg bidrar istandsettingen til at tunet og det fysiske miljøet på eiendommen opprettholdes. På bakgrunn av husets mange ombygginger og spor fra ulike tidsepoker og bruksområder er det et pedagogisk viktig kulturminne, og det har derfor også et kulturelt verdiskapningspotensiale. Bygningen mangler noe utvendig arbeid før det er helt ferdig istandsatt, men var likevel kommet så langt med arbeidene før sommersesongen 2013 at det kunne tilbys overnatting. I bygningens andre etasje er det muligheter ut over overnatting for eventuelle møter og arrangementer. Det lokale historielaget og bygdekvinnelaget har allerede besøkt plassen.

Steinringen på Biri er et kjent kulturminne. Husmannstugua ligger like ved og leden går rett på oversida

Bygningens eier er medlem i nettverket Kjerringvern og det planlegges i tillegg en samling med disse i bygningen. Det gamle bolighuset fungerer derfor som en møteplass og stedet gir dermed sosial verdiskaping.

Bygningen er tilrettelagt for inntil åtte personer, men ved en anledning ble gjort plass for 18 personer samtidig. I 2013 hadde stedet 40 overnattingsdøgn, med varierende antall personer per overnatting. Prisen per person er 150 kr, og i beste fall har dermed sesongen 2013 gitt en inntjening på rundt kroner 48 000. Det har imidlertid ikke vært fullt hus under alle de 40 overnattingsdøgnene, og det naturlige vil nok være å regne med rundt 2-3 personer per natt. Dette gir altså en inntjening på mellom 12 000 og 18 000. Prosjektets totale kostnad er foreløpig ikke kjent, men i følge akseptbudsjettet var prosjektet estimert til å koste 855 000 kroner. Prosjektet har mottatt kr 256 500 fra Kulturminnefondet. Det er behov for flere sesonger med utleie før prosjektet har tjent inn sine kostnader, men det er likevel snakk om noe økonomisk verdiskaping i dette tilfellet.

Det andre prosjektet, Gamlebygningen, er en laftet bygning med sval i to etasjer fra 16-1700-tallet på en gammel fogdegård. Kulturminnefondet ga tilsagn inntil kr 289 500. Bygningen kan opprinnelig ha vært brukt til innkvartering for offiserer eller som drengestue med bryggerhusfunksjon. I Kulturminnefondets vurdering ble det lagt vekt på at anlegget ligger nært til Pilegrimsleden og at det hadde potensial for samtlige verdiskapingselementer. Bygningen er i dag en viktig del av tunet på gården og bidrar til å forskjønne kulturlandskapet. På denne måten kan vi også si at objektet bidrar til økt miljømessig verdiskaping. Ved søknadstidspunktet ble det pekt på at målet etter endt istandsetting var å knytte seg tettere opp mot Pilegrimsleden enten i form av overnatting, servering eller begge deler.

De tiltakene det er søkt fondet om, er godt i gang, men da tilsagnet kun er gyldig ut 2013 kan det være aktuelt å søke om utsettelse. Selv om de tiltakene fondet ga tilskudd til i 2011 blir ferdigstilt med det første, gjenstår det likevel mye arbeid før bygningen er klar til å tas i bruk. Det er planer om å søke Kulturminnefondet om støtte i flere runder, slik at bygningen kan settes i stand gjennom flere delprosjekt. Det foreligger foreløpig ikke noe endelig regnskap for dette prosjektet, men akseptbudsjettet estimerte med en kostnad på kr 715 000. Dette betyr at istandsettingen av hele huset kommer til å bli vesentlig dyrere.

Objektet har potensial både til å kunne gi sosial verdiskaping, i tillegg til at det er muligheter for at det her kan være snakk om også økonomisk verdiskaping. Det kan likevel stilles spørsmålsteget ved i hvor stor grad det er behov for to steder som tilbyr overnatting for pilegrimer så nært opptil hverandre. Dette vil også kunne gå ut over begge stedenes muligheter for økonomisk verdiskaping. Med bare 40 overnattingsdøgn totalt på naboprojektet, er det i stor grad ledig kapasitet, og foreløpig ser det ikke

ut til at forespørselen er stor nok til at det er lønnsomt med enda et overnattingstilbud her. Det har vært snakk om at disse to stedene skal samarbeide i framtiden. Her vil det i så fall være snakk om at det siste prosjektet skal brukes som serveringssted og møteplass for større grupper, mens det første prosjektet skal stå for overnattingen. Dette kommer imidlertid ikke tydelig fram i søknader og rapporter. En slik løsning vil kunne være et godt alternativ for begge prosjektene.

I Østre Toten finner vi et snekkerverksted, Håjen, fra 1910. Denne plassen med omkringliggende anlegg og bebyggelse representerer et særegent kulturmiljø. I tillegg utgjør det en autentisk preget del av sentrum. Pilotprosjektet Pilegrimsleden vurderte tiltaket som viktig i arbeidet med å utvikle overnattingstilbudet og de miljømessige elementene langs leden. Fondet la vekt på at snekkerverkstedet er en del av et helhetlig gårdsmiljø hvor søker ønsket å tilrettelegge for overnatting for pilegrimer. Det omsøkte snekkerverkstedet skulle imidlertid ikke brukes i forbindelse med overnatting, og det ble derfor konkludert med at prosjektet kun hadde et miljømessig verdiskapningspotensiale.

Fondet ga tilsagn inntil kr 172 000 i 2009, og prosjektet stod ferdig ved utgangen av 2010 med en projektkostnad på 330 000 kroner. Til eiendommen hører det til et hovedhus som omtrent ligger vegg i vegg med snekkerverkstedet. I en del av dette huset tilbyr eierne overnatting for pilegrimer i en egen leilighet. Kulturminnefondet har ikke gitt til-

skudd til denne bygningen, men den må likevel tas med i vurderingen av dette prosjektet.

Rundt eiendommen deler pilegrimsleden seg i to. Den ene veien går rett forbi snekkerverkstedet og boligen, mens den andre går på nedsiden av eiendommen, slik at pilegrimene ikke ser overnattingstilbudet som ligger her. Mangelfull skilting gjør her at flere går forbi eiendommen uten å se den. Observasjoner tyder på at pilegrimene oftest velger den veien som ikke passerer eiendommen. Dette gjør at den berikelsen av kulturlandskapet og den miljømessige verdiskapingen som snekkerverkstedet er tenkt å gi, ikke oppleves av de fleste av vandrerne.

2013 var eiernes 4. sesong med utleietilbud for pilegrimer og eventuelt andre interesserte. Antal-

Istandsettingsarbeidet er godt i gang

Snekkerverkstedet er en del av et kulturmiljø hvor leden går et stykke unna

Løe på Høgkorsplassen
under istandsetting

let overnattingsdøgn har vært svært lavt med bare 1 overnatting i 2011, 4 i 2012 og 1 i 2013. Her kan den mangelfulle skiltingen ha noe med saken å gjøre. I tillegg er det mange som starter å gå fra Gran. For disse vandrerne blir det for langt å gå helt fram til dette anlegget, og de overnatter derfor på tidligere anlegg. På neste etappe blir det dermed for kort avstand til at de stopper og tar en ny overnatting ved dette anlegget. Eier mener også at det på dette stedet ikke er noe annet enn selve overnattingen som lokker de vandrende. Her finnes det for eksempel ikke stor-slåtte middelalderbygninger som trekker besøkende.

Langs den gamle ferdselsvegen Kjølvegen som går fra Brandbu til Toten finner vi en gammel husmannsplass, Høgkorsplassen. Navnet Kjølvegen kommer av at vikingene dro skipene sine langs denne ferdselsåren på veg mot Einafjorden. Stua og låven på plassen har byggeår rundt 1875 til 1900, i tillegg finnes det flere bygninger av nyere dato på eiendommen. Stedet har i tidligere tider vært skystasjon og på starten av 1900 ble det også drevet kafé her. I Biskop Jens Nilssøns skildringer fra 1500-tallet ble det fortalt om flere kors langs vegen mellom Hadeland og Toten. Nøyaktig hvor korsene var plassert vites ikke, men de skal ha stått på vegens høyeste punkt. Korsene knyttes til pilegrimsvandring og det er ikke usannsynlig at pilegrimer kan ha holdt bønn og hvilt ut ved disse korsene. I 2012 ble det satt opp nye kors, bare et steinkast unna denne plassen.

I 2011 ga fondet tilsagn inntil kr 111 000 til istand-

setting av låven. Pilegrimsleden går rett forbi eiendommen, i tillegg er det et populært skiområde vinters tid. Eier har planer om å lage en varmestue for skifolk og pilegrimer, i tillegg til servering av kaffe og vafler. Det er også muligheter for å innrede soverom i låven som kan brukes til pilegrimsovernatting. Ved behov er det også muligheter for å tilby overnatting i et annek.

I fondets vurdering ble det pekt på at prosjektet har miljømessig og sosialt verdiskapingspotensial. I tillegg må det kunne sies å ha potensial for noe økonomisk verdiskaping. Prosjektet er ikke ferdigstilt og da tilsagnet er gyldig ut 2013 kan det være aktuelt å søke om utsettelse. Det er også planer om å søke fondet om flere tilskudd for å få bygningen helt restaurert. Prosjektet er ikke blant de dyreste, med en budsjettert prosjektkostnad på kroner 158 000. Fondet har gitt 111 000 kr i støtte.

I området rundt Granavollen finner vi flere objekter som har fått tilskudd via pilotprosjektet pilegrimsleden. Det første er en bygning, Buchhizbygningen, som opprinnelig var del av hovedbygningen på en nabogård. Huset ble antakelig bygd på midten av 1700-tallet og flyttet dit det står i dag i 1824. Fra 1907 var huset i bruk som fattigård og deretter ble det bestyrerbolig for gamle-hjemmet som ble bygd på eiendommen. Gården ligger i et kulturlandskap av nasjonal verdi. Dagens eiere overtok gården i 2000 og ønsket da å sette huset i beboelig stand. Kulturminnefondet ga til sammen tilsagn inntil kr 675 000 i 2007 og 2009.

I fondets vurdering fra 2007 er begrunnelse for at prosjektet faller inn under pilegrimsleden ikke nevnt. Her er det kun lagt vekt på at de antikvariske aspektene i prosjektet er gitt høyeste prioritet. I saksbehandlingen fra 2009 er også det antikvariske arbeidet vektlagt, men her kommer det også fram at prosjektet har miljømessig verdiskapingspotensial da det er synlig fra pilegrimsleden.

Bygningen ligger i et jordsbruksområde og det

er riktig at den kan sees fra leden, men her er det mange bygninger som ligger like nære, eller nærmere til. I tillegg ligger den i et skrånende terreng, noe som gjør at man ikke får et helhetsinntrykk av bygningen og gården. I dette prosjektet er det gjort et meget bra istandsettingsarbeid og eierne har vært veldig bevisst når det gjelder en antikvarisk tenkning. Det er ingen tvil om at dette er et godt og støtteverdig prosjekt, men det kan stilles

Hovedbygning etter istandsetting

Istandsetting av dører og vinduer ble gjort på en forbillig måte

Bildet viser låvebygningen før igangsetting av tiltak

Under arbeidet ble halve låven revet før oppbygging av ny del i samme volum, men med andre materialer

spørsmålstegn ved om det hører hjemme under verdiskapingsprogrammet og pilegrimsleden. Tiltaket ble vurdert å være viktig for å øke håndverkskompetansen lokalt og regionalt og at dette kunne brukes i forbindelse med andre istandsettingstiltak i denne regionen.

Et annet prosjekt i samme område er en vernet låve fra 1880 årene. Låven er sentralt beliggende i det unike kulturmiljøet på Gra-

navollen. Fylkeskommunen uttalte i forbindelse med søknad til Kulturminnefondet at låven inngår i et meget spennende og historisk interessant opplevelsesområde knyttet til Pilegrimsleden over Granavollen/Tingelstadhøgda. I tillegg ble det pekt på at historisk interessante bygningen slik som låven beriker opplevelsesrommet for vandrende langs leden. Fondet la i sin vurdering vekt på at prosjektet har stort kulturelt og miljømessig verdiskapingspotensial. Låven er stor og monumental, og det er positivt for det fysiske miljøet at den bevares. Deler av låven (vinkel) er derimot fjernet i forbindelse med istandsettingen, og låvens opprinnelige uttrykk i miljøet vil derfor kunne påvirkes. Det nye tilbygget som kommer blir imidlertid et økologisk bygg med stor vekt på miljømessige materialer. Dette kan også sies å gi miljømessig verdiskaping.

Målet er å gjøre låven om til en særegen samlokalisering for kunstnere og tradisjonelle håndverkere. Dette betyr at prosjektet også vil kunne ha et sosialt verdiskapingspotensial. Det er i liten grad kulturelt verdiskapingspotensial knyttet til selve objektet, men kanskje vil det være muligheter for dette i framtiden. Det er store kostnader knyttet til dette prosjektet og budsjettet som er satt opp er på kroner 9 427 000. Dette er uten tvil det dyreste prosjektet som Kulturminnefondet har vært med å støtte innen pilotprosjektet pilegrimsleden. Kulturminnefondet ga tilsagn på inntil kr 488 000 til tiltaket. Det gjenstår ennå svært mye før arbeidene er

ferdige, og prosjektet har ut år 2014 på å bli ferdig med istandsettingen.

I nærhet til Granavollen finner vi også et særpregget gråsteinsfjøs oppført i 1850-51 på gården Søndre Grinaker, som er bestående av ni bygninger, hvorav åtte av dem er oppført mellom 1600-1875. Gården ligger i nasjonalt kulturlandskapsområde med betydelige historiske verdier i nærområdet. Blant annet ligger inntil en fredet stavkirketuft for en tidligere stavkirke, og en gammel ferdselsåre passerer gården. Langs denne ferdselsåren er det etablert en større kultursti og til dette området hører også flere kirketufter, gravhauger og andre kulturminner. Fjøset gikk ut av bruk som grisekjøp i 1987 og eier ønsker at bygget i framtiden skal brukes til utstillinger, servering og som møtelokaler. Fondets vurdering gikk ut på at fjøset ligger ved pilgrimsleden og at det inngår som et element i en natur- og kultursti med St. Petrikirka på Tingelstad som utgangspunkt. I tillegg ble det pekt på at fjøset er en viktig del av gårdens helhet og at det opprettholder gårdsanleggets struktur.

I tillegg har eieren mulighet for å bidra til sosial verdiskaping ved å åpne og legge til rette for allmennheten. Tiltakene det ble søkt fondet om i 2008 er utført, men det gjenstår fortsatt en del arbeid på bygningen før eiers framtidige planer kan settes ut i livet. Eier søkte fondet på nytt i 2012, men fikk da avslag. Gården er allerede i noen grad åpen for allmennheten da eier har innredet «selskapslokale» i gårdens ene stabbur, hvor det kan tas imot små

lag og tilstelninger. Det ligger stort potensial i fjøsbygningen for at dette tilbudet skal kunne videreutvikles, og det vil kunne være et naturlig stoppested for pilegrimer her. De tiltakene fondet ga tilskudd til ble avsluttet på nyåret 2011 med en total kostnad på kroner 805 000. Av denne summen bidro fondet med kroner 379 000.

Det siste anlegget i nærhet til Granavollen er en bygning som opprinnelig ble oppført som prestenkesete i 1795. Bygningen har et tilbygg fra 1800-tallet og anlegget ble fredet i 1923. Eiendommen er i dag i bruk som privat bolig, med på bakgrunn av at dikteren Aasmund Olavsson Vinje bodde her under sin bryllupsreise, og døde her i 1870, brukes enkelte av rommene til omvisning og formidling av historie knyttet til dikteren.

Kulturminnefondet ga tilsagn inntil kr 97 500 i 2008 til Prestenkesetet Sjo. Prosjektet ble vurdert å ha kulturelt verdiskapingspotensial. Tilskuddet gikk til innvendige arbeider, først og fremst dekorasjonsarbeider. Dette betyr at selve tiltakene ikke kommer vandrere til gode i form av miljømessig verdiskaping eller berikelse av landskapet langs leden. Dekorasjonsmaleriene og deler av huset er imidlertid åpent for allmennheten i forbindelse med omvisninger og gir således sosial verdiskaping. Prosjektet gir også kulturell verdiskaping i form av formidling og ivaretagelse av historien knyttet til en kjent dikter. Prosjektet stod ferdig ved utgangen av 2009 med en total prosjektkostnad på 294 500 kroner.

I 2010 ble det gitt tilskudd til fjøs fra 1820 som

Etter istandsetting av taket på et monumentalt steinfjøs

*Huset ligger like ved
Søsterkirkene på Granavollen*

Balke kirke er bygd i 1170

inngår i et tun sammen med 5 andre bygninger. Gården Kirke Balke er en av Totens eldste og en staselig middelalderkirke som ligger like inn- til tunet. Området er rikt på automatisk fredede kulturminner med blant annet gravhauger, grav- sted, dyregraver og middelalderveg. Fjøset er av gammel type med frittstående tømmerfjøs. I dag er det få bevarte bygninger som denne. Fjøset er i dag i bruk kun som lager og har ingen bruksverdi for pilegrimer eller andre besøkende. Objektet er heller ikke åpent for allmennheten og gir derfor kun miljømessig verdiskaping.

Fondets begrunnelse for tilskudd gikk ut på at en bevaring av dette kulturminnet som er en viktig del av et helhetlig gårdsanlegg med beliggenhet helt inntil kirka, bidrar til å styrke opplevelsesverdien for pilegrimer som vandrer forbi kirka og gården. Dette vil også gjelde andre besøkende til kirka. Prosjektet ble ferdigstilt på slutten av året 2011 med en prosjektkostnad på 540 000 kroner. Fondet bidro med kroner 321 000 i dette prosjektet.

Det sørligst lokaliserte prosjektet som har mottatt tilskudd fra Kulturminnefondet via pilotprosjektet pilegrimsleden er en «snekkerbu» som ble flyttet til denne gården på midten av 1800-tallet. Gården Risebru Vestre er kjent i skriftlige kilder tilbake til 1594 og kommunen anser gården for å være en av de aller viktigste kulturmiljøene i kommunen. Gården har en historie som både fogdegård, vertshus og barnehjem, og denne bygningen ble brukt som «snekkerbu» for beboerne under tiden som oppdragelsesanstalt og guttehjem. Pilegrimsleden går rett gjennom tunet på gården, og pilotprosjektet pilegrimsleden var svært

positive til tiltak på dette stedet, da det manglet her- bergetilbud for vandrende i denne kommunen.

Kulturminnefondet ga tilskudd til bygningen i 2010 og i 2011 hvorav begge prosjektene ble avsluttet i 2012. Totale prosjektkostnader endte på henholds- vis kroner 292 000 og 257 000. Fondet ga til sammen et tilskudd på 232 000 kroner. Snekkerbua var ved søknadstidspunktet i bruk som redskapsbu. Planen var å legge til rette for overnatting for ti pilegrimer i bygningen. Istandsettingen ville gi både et miljø- messig og et økonomisk verdiskapingspotensial. Det har i forbindelse med denne evalueringen ikke lyktes å komme i kontakt med eier av bygningen, og det foreligger derfor ikke tall for eventuelt antall besøkende. Tilbudet ligger ute på det nasjonale pile- grimssenterets oversiktskart, men nettadressen til anlegget er ute av funksjon. Det vites derfor svært lite om dette tilbudet i dag.

Fjøset i bakgrunnen ligger like ved kirka og Pilegrimsleden og inngår i bygningsmiljø med flere bygninger

Snekkerstua på Risebru skal brukes som pilegrimsherberge

Kilder

Politiske dokument

NOU. *Fortid former framtid. Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*. 2002: 1. Oslo

St.meld. nr. 16. *Leve med kulturminner*. 2004-2005. Oslo

Trykte kilder

Hånes, Andrea: *Fenomenet verdensarv: belyst ved eksempelet Røros Bergstad og Circumferensen*. Mastergradsoppgave i kulturminneforvaltning. 2010. Trondheim.

Norsk Kulturminnefond,
Verdiskapingsprogrammet – evaluering av kulturminnetiltak 2006 – 2010. 2011. Røros

Magnussen, T m. flere: *Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet – rapport frå sluttevalueringa*. NF-rapport 5/2001. Nordlandsforskning. 2011.

Pilotprosjekt Pilegrimsleden:
Pilegrimsleden i Sør- og Nord- Trøndelag.
Statistikk som vedrører overnattingssteder, merking og skjøtsel, kulturminner/infotiltak og registrering av vandrere. 2010. Trondheim.

Programnotat. Vedlegg 1 i: Riksantikvaren:
Kulturminner i bruk – verdi, vekst og vern – verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006 – 2010.
Sluttrapport fra Riksantikvaren. 2011.

Riksantikvaren: *Kulturminner i bruk – verdi, vekst og vern – verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006 – 2010*.
Sluttrapport fra Riksantikvaren. 2011.

Riksantikvaren: Rapport. *Pilotprosjekt Pilegrimsleden – Olavsvegene til Trondheim*. 2010. Oslo.

Internettkilder

<http://pilegrimsleden.no/no/pilgrim/olav-den-hellige/>
Sist besøkt: 30.10.2013

www.riksantikvaren.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=134672
Sist besøkt: 30.10.2013

<http://verdiskaping.info/pilotprosjekter/pilegrimsleden/dokumenter/Mer%20om.pdf>
Sist besøkt: 30.10.2013

verdiskapning.info
Sist besøkt: 30.10.2013

http://www.regjeringen.no/pages/38221748/1_Per_Invar_Haukeland.pdf
Sist besøkt: 30.10.2013

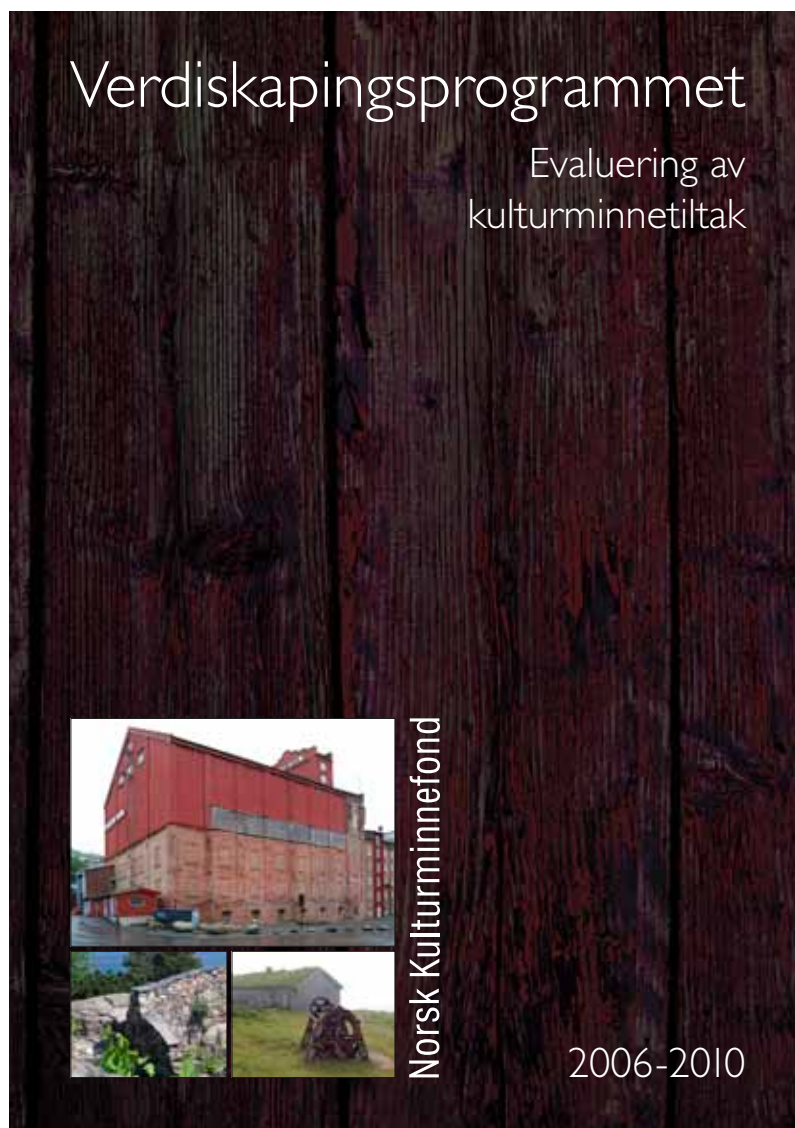

Verdiskapingsprogrammet Evaluering av kulturminnetiltak

Kulturminnefondet utarbeidet i 2009 en egen evaluering av fondets medvirkning i løpet av Verdiskapingsprogrammets første fase. Rapporten, som er oppdelt i fire hovedkapitler, beskriver særlig de kulturminnefaglige resultatene av arbeidet de fem åra som programmet varte.

Kulturminnefondets rolle var knyttet til å gi tilskudd til istandsetting av bygninger og anlegg. Evalueringen viser at kulturminnevern ble satt på dagsorden på en annen måte enn tidligere. Samtidig viser den at det i enkelte områder i Norge er behov for mer holdnings- og skapende arbeid for å sette stand og bruke bygninger og anlegg på en måte som sikrer framtidig god bruk og bevaring.

Rapporten belyser også flere utfordringer når det offentlige støttearbeidet bidrar med store ressurser i det private vernearbeidet.

Artikkelserie	ISBN	Pris
2009:1 Norsk Kulturminnefond – de første fem årene	ISBN 978-82-303-1238-4	Kr 350,- + porto
2010:1 Kulturminneåret 2009		Utgått
2011:1 Verdiskapingsprogrammet 2006-2010, Evaluering av kulturminnetiltak	ISBN 978-82-998782-0-3	Kr 0,-
2012:1 Styrets rapport om Kulturminnefondets etablering og virksomhet	ISBN 978-82-998782-1-0	Kr 0,-
2012:2 Kulturminnefondets bidrag sikrer mangfold – eksempler til inspirasjon	ISBN 978-82-998782-2-7	Kr 50,- + porto
2013:1 Mangfoldets kulturminner - Norsk Kulturminnefond 2003 - 2013	ISBN 978-82-998782-3-4	Kr 400,- + porto
2013:2 Pilegrimsleden Evalueringsrapport med anbefalinger	ISBN 978-82-998782-4-1	Kr 50,- + porto

Ved bestilling av rapporter og bøker, ta kontakt med:
Norsk Kulturminnefond på telefon 73 10 36 00 eller e-post: post@kulturminnefondet.no

Redaktør:
Einar Engen, kontorsjef
Norsk Kulturminnefond

Forside omslag:
Vandrere, stolpe med pilegrimsskilt og
herberge
Foto: Kulturminnefondet

Foto i rapporten:
Kulturminnefondet er fotograf der ikke
annet er nevnt.

Grafisk utforming:
Steffen Grafisk Tilrettelegging
2340 Løten, Norge.

Trykk:
Tallinna Raamatutrükikoja OÜ,
Estland.

ISBN 978-82-998782-4-1

Susterkirkene på Gran

Pilegrimsleden

Evalueringsrapport med anbefalinger

Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet hadde prosjektperiode fra 2006 til 2010.

Programmet gikk videre i årene etter 2010, og Pilegrimsleden er det eneste av pilotprosjektene som eksplisitt har vært nevnt i videreføringen etter programmets første del. Verdiskapingsprogrammet var en stor nasjonal satsning, og på bakgrunn av dette har det etter 2010 vært gjennomført flere evalueringer av programmet.

Ved utgangen av 2012 hadde Kulturminnefondet mottatt 435 søknader om tilskudd knyttet til første fase og videreføringen av satsningen. Via pilotprosjektet Pilegrimsleden har fondet gitt tilskudd til 35 prosjekter fordelt på fem fylker i disse åra.

Rapporten evaluerer resultater og inntrykk fra de eierne som har mottatt tilskudd. Den gir anbefalinger til involverte parter for framtidig arbeid med Pilegrimsleden.

Norsk Kulturminnefond

Postboks 253, 7361 Røros
Telefon: +47 73 10 36 00

post@kulturminnefondet.no
www.kulturminnefondet.no

